Avrupa Rönesansı İslam Medeniyetinin Eseridir

Yayınlama Tarihi: 15.07.2026

Avrupa Rönesansı İtalya'da 15. yüzyıldan itibaren ortaya çıktığı batılı bilim tarihçileri tarafından ifade edilmektedir. Onlara göre Rönesans bir düşünce ve kültür hareketidir ve eski Yunan ve Roma kültürüne duyulan hayranlık ve hümanizm düşüncesi etkisiyle ortaya çıkmıştır. Ancak bu görüşün yanlış olduğu İslam bilim tarihçileri tarafından ispat edilmiştir.

Bu konuda en etkili çalışmalar İslam Bilim Tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin (1924-2018) tarafından yapılmıştır. Prof. Sezgin yaptığı araştırmalar sonucunda ulaştığı tespitleri şu şekilde anlatmaktadır:

"Bir de şunu izah edemediğime üzülüyorum. Avrupa'da 13. asırdan itibaren bütün ilimleri İslam dünyasında alma cereyanı hızlandı, hem de müthiş bir şekilde alıyorlardı, bazı bilimleri kademe kademe alıp uygulamaya koyuyorlar, bazısını kör dövüşü şeklinde alıyorlardı. Doğuya giden herkese ilim adına başta kitap olmak üzere, bir şeyler sipariş ediliyordu. Bu hızlı alma dönemleri 16. yy.'a kadar devam etti. Fakat teessüfle belirteyim ki, Batı dünyası bütün aldıklarını bir düşmanlık hissi içerisinde alıyordu. Şu çok mühim noktaya işaret etmek isterim ki, Müslümanlar ilimleri başka kültür merkezlerinden aldıkları zaman onları hiçbir

aşağılık duygusu olmadan aldılar, onları düşmanlarından değil, kendilerine bağlı, kendi memleketleri içerisinde olan, kendi tebaalarından alıyorlardı. Onun için hiçbir düşmanlıkları veya eksiklik duyguları yoktu. Fakat 10. yüzyıldan itibaren Batılılarda, İslam dünyasının ilimlerini alma hareketleri başladığında Avrupa'da anlaşılmaz bir "düşmanlarından alma" şuuraltı hali vardı. Batının zihni altyapısının gerisinde hep "İspanyaya kadar girmiş, Hıristiyanlığı dünyadan kaldırma gayesiyle gelen bir dinin mensuplarından alma" şuuraltı hali vardı. Alıyorlardı ve kızarak alıyorlardı. Mesela; Müslüman âlimlerin eserlerinde Aristo'nun ismini görürsünüz; "muallimi evvel", "birinci öğretmen", "büyük üstat" derler, hiç kompleksiz bir şekilde, ondan iktibaslar yaparlar, tenkit ederler, ama Aristo'ya hiç hakaret etmezler. Aynı şekilde Galenius veya Galen'den bahsedince "Calinos u Fazıl" derken hiç çekinmezler, varsa birisinin faziletinden bahsederler. Hâlbuki Batılılar hem Müslümanlardan alırlar hem de mütemadiyen, düşmanlıklarını izhar ederler; mesela İbni Sina'dan Avicenna olarak bahsederken bile yanına bir "gâvur" sıfatını takıverirler. Maalesef bu daima böyle oldu. Hem alırlar, hem tahkir ederler. En insaflısı tahkir etmese bile kimden aldığını söylemez, kaynağını gizler. Avrupalılar böyle geldiler 17. yüzyıla kadar. Bu yüzyılda kendilerini üstün görmeye başlayınca da İslam dünyasını kötü şekilde tanıtmaya ve aleyhinde çalışmaya başladılar." (F. Sezgin, İslam Kültür Dünyasının İlimler Tarihindeki Yeri, 2004)

Fuat Sezgin, bu iddiasını biraz daha ileriye taşıyarak Avrupa'nın hem Müslümanları, hem de dünyayı aldatarak yanlış Rönesans tarifi yaptığını söylemektedir:

"Mesele anlamak değil yalnızca. Bilmiyorlar. Hayır! Bilmiyorlar. Çünkü ilimler tarihinde yanlış Rönesans tarifi var. Herkesin kafasında bu tarif mevcut: Yunanlılar ilimleri kurmuş, aradan asırlar geçmiş, XVI. yüzyıl sonlarında Avrupalılar yavaş yavaş bu ilimleri elde etmiş ve geliştirmeye başlamış. Peki! Bu ilimler Avrupalıların eline nasıl geçmiş, hangi coğrafyadan geçmiş, hangi muhteva ile geçmiş. Bunları uzun zaman Avrupalılara unutturdular. İlimler tarihi kitaplarında da bu hakikati görmezden geldiler. Biraz önce zikrettiğim isimler büyük bir insafla bu tarife karşı çıkmış. Ancak yanlış malumatlar, düşünceler o kadar derine inmiş ki bunları kolay kolay tashih etmek mümkün değil. Bir neslin değil, birkaç neslin işi bu. Bu işin de çok şuurlu bir şekilde yürütülmesi lazım. Her şeyden önce İslam dünyasının bu çalışmalara yoğun olarak katılması gerek. Açıkça söyleyeyim: İslam dünyası bile bu yanlış düşüncelerin o kadar içinde ki birçok kişiye yaptıklarımızı anlatınca

şaşırıp kalıyorlar. Yani işin ilginç tarafı Müslümanların tarihte ne kadar büyük yerleri olduğuna önce Müslümanları inandıracaksınız. Bu da işimizin ne kadar zor olduğunu gösteriyor." (F. Sezgin, İslam Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar, 2012)

Fuat Sezgin'e göre, Batı medeniyeti, İslam düşüncesinin farklı bir kültür havzasında neşvü nema bulmuş halidir. Sezgin, bu konuyu araştırmak için altmış yıl gibi uzun bir süre harcadığını, İslam uygarlığını daha iyi tanıdıkça, Batı dünyasının gerçek yüzünü de gördüğünü söylemektedir. Bu konuyla ilgili bilgi ve araştırmalarının henüz başlarında olduğunu söyleyen Sezgin, buna rağmen Batı uygarlığının, İslam medeniyetinin değişik, coğrafi ve iktisadi şartlar altında gerçekleşen devamı olduğundan kuşku duymamaktadır. Yine Sezgin'e göre, İslam bilimleri, Yunan bilimlerinin bir devamı olarak gelişmiştir. Diğer taraftan bilimler tarihi Yunan bilimlerinin temellerinin eski Mısır ve Babilonia bilimlerine dayandığını ortaya koymaktadır. Bilimler tarihi bir bütün olup bilim tarihçisinin ödevi, bu bütünü meydana getiren parçaları gerçeğe uygun bir şekilde önyargısız ve objektif olarak değerlendirmektir. (F. Sezgin, İslam Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar, 2012)

Sezgin, bu iddiasını biraz daha ileri taşıyarak, Avrupa medeniyetinin İslam uygarlığının bir ürünü olduğunu söylemektedir. Hatta Avrupa medeniyetinin İslam medeniyetinin çocuğu olduğunu iddia etmektedir. Bu konuları araştırmak için 60 yıl harcadığını söyleyen Sezgin'e göre, bugünkü Avrupa medeniyeti, belli bir dönem ve şartlar sonunda farklı ekonomik ve kültürel konjonktürdeki İslam medeniyetinin bir devamıdır. Yine Sezgin'e göre, milletler için zaman, bir insanın ömründen fazla bir şeyi ifade etmektedir. Bu yüzden Avrupa Medeniyetinin düşman olarak görülmemesi, Avrupa'nın geliştirdiği bir takım teknolojik gelişmeleri takip etmek, müspetse almak ve onlara dayanarak yeni hamleler yapmak gerekmektedir. (İ. Yıldız, Fuat Sezgine Göre İslam Düşüncesi ve Batı Medeniyeti Üzerindeki Etkileri, 2020)

Fuat Sezgin, Etienne Gilson (1884-1978) adında bir Fransız felsefecisinin Rönesans kavramı hakkında yaptığı yorumda, Avrupa uygarlığının İslam medeniyetini aradan çıkararak doğrudan Yunan felsefesine dayanması projesi olarak tanımlandığını ifade etmektedir. Sezgin, Rönesans ile birlikte Avrupa'nın İslam düşüncesine sırtını nasıl döndüğünü şöyle anlatmaktadır:

"Rönesans kelimesi on sekizinci yüzyılda ilk defa birden bire ortaya çıktı. Bir Fransız âlimi var: Mösyö Etienne Gilson. O diyor ki: Rönesans tabiri profesörlerin

bir kuliste düşünüp taşınıp uydurdukları bir kelimedir. Katiyen hakikatle ilgisi olmayan, fakat hakikati bastırmak için zorla aranmış suni bir tabirdir. Rönesans tamamıyla uydurma bir kelimedir ve böyle bir hadise katiyen yok. Rönesans'ı şu manada alıyorlar: Yunanlılarda büyük bir bilimsel birikimi var-ki bunu biz de kabul ediyoruz- sonra bu sekiz-dokuz yüzyıl devam ediyor, ondan sonra aradaki koca bir İslam medeniyetinin bilime katkılarını hiç kabul etmeden, yok farz edip atlayarak; 13. yüzyılda aldıklarını da Yunanlıların ilmi olarak tanıtıp alıyorlar, sonra da buna Rönesans diyorlar. Halbuki hakikat bu değil. Gerçekte ise önce İslam dünyasından Arapça yazılmış eserleri alarak okuyorlar, Müslümanların felsefe kitaplarını tanıyorlar ve sonra yavaş yavaş İbn-i Sina'nın tercümeleri ile Yunan ilimlerini, Aristoteles'in felsefe kitaplarını tanıyorlar. Esas hocalarını, bir tarafa atıp unutuyorlar, çünkü onları "gavur" olarak niteliyorlar. Diğer taraftan Aristoteles'i tutuyorlar, ancak onların inancına göre Aristoteles daha çok "gavurdur", "ateisttir". Bizim dünyamıza bakışlarındaki mantık ve anlayış budur. Bu şekilde kalıyor. Fakat diğer taraftan Aristoteles'e yüklenenleri de vardır. Ona da "gavur" falan derler. Düşününüz ki on üçüncü yüzyılda Paris'te Aristoteles'in kitaplarının okunmasına kilise bir yasak koyuyor ve bir müddet Aristoteles'in kitapları yasaklanıyor. Ben Aristoteles'in birçok kitabının Türkçe tercümesini gördüm, hiç yasaklanmamıştır." (T. Korkmaz, 20. yy İslam Bilim Tarihi Çalışmaları Georg Sarton ve Fuat Sezgin Örneği, 2009)

Yaptığı 60 yıllık araştırmalar boyunca elde ettiği verilerde Fuat Sezgin, Avrupalıların İslam dünyasının bilim ve teknoloji alanında elde etmiş olduğu büyük başarıların üstünü örtmeye çalıştığını tespit etmiştir. Fuat Sezgin'e göre, Avrupalıların İslam dünyasından felsefe ve bilim alanında kitap taşıma süreci son derece sancılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Zira Avrupalılar Müslümanları düşman olarak görmekteydiler. Yüzyıllar boyunca Müslümanlarla savaşmışlar ve hep kaybetmişlerdi. Kaybettikleri her savaştan sonra Müslümanlara karşı daha fazla kin ve nefretle dolmuşlardı. Bu nedenle Avrupalı araştırmacılar bilimleri hocalarından değil sanki düşmanlarından almış gibi düşünmüşlerdir. Tercüme edilen kitapların Müslüman yazarları zikredilmeyerek sanki bunları Avrupalı bir araştırmacı hazırlamış gibi yansıtmışlardır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Müslümanlara ait kitapları gasp etmişlerdir. Fuat Sezgin, bu süreci şöyle anlatmaktadır:

“İslamiyet ortaya çıkışının 2. yüzyılında İspanya'ya (Endülüs) ayakbastı. İslamiyet İspanya'ya ayak basmasıyla kendi kaderini çizdi. Yeni bir dinin temsilcisi olarak oraya gitti. İnsanları ilmiyle dehşete düşürdü. Orada yaşayan Hıristiyan ve Yahudileri etkiledi. İslam oraya girmesiyle onların şuur sahalarına girmişti. Bu onları uyandırdı ve Haçlı seferlerine itti. Bir kördüğüm şeklinde olsa da, papazlar, Müslüman âlimlerin kitaplarını Latinceye tercüme ederek bilimsel gelişmenin ilk adımlarını atıyorlardı. Yahudiler ağırlıkta olmak üzere, tercümeyi papazlar yapıyordu. Çünkü Avrupa'da başka okuma yazma bilen yok gibiydi. Bu arada, Batı bilimini sanıldığının aksine din adamlarına borçlu. Avrupalılar; Sicilya ve Endülüs'te tercüme edilen İslam bilginlerinin eserlerini kaynak göstermeden intihal ediyorlardı. Eserlerin isimlerini değiştiriyorlardı. Bu yüzden Batı uygarlık ve biliminin temeli aradaki İslam bilimi atlanarak ondan önceki yüksek medeniyet olan Yunanlılara izafe ediliyor. Örneğin 13. yüzyılda yaşayan Raymondus Lullus adındaki papaz, az Arapça bilmesine rağmen, Avrupa'da Arapça eğitim veren merkezler kuruyor ve Müslümanları kendi silahları ile vuralım diyordu. Kitaplar yazıyor ve büyük bir âlim olarak geçiniyordu. Fakat bundan 50 yıl önce ortaya çıktı ki, bu adamın 70'e yakın eserinin hepsinin Arapçaları vardı. Yani bunların hepsi Arapçadan tercüme edilmişti.” (T. Korkmaz, 20. yy İslam Bilim Tarihi Çalışmaları Georg Sarton ve Fuat Sezgin Örneği, 2009)

Fuat Sezgin’e göre, İslam coğrafyasından getirilen bu kitaplar çeviri merkezlerinde yazarları değiştirilerek Avrupa ülkelerine dağıtılıyordu. Örneğin: İslam dünyasında Müslümanlar tarafından kaleme alınan kitapları İtalya’ya taşıyan ve onları tercüme eden Constantinus Africanus (1020 - 1087) adlı şahıs Hristiyan bir Arap’tı. Rivayetlere göre Africanus İslam ülkelerinden getirdiği 80 kadar kitabı manastıra kapanarak Latince bilen din adamları ile birlikte tercüme etmiştir. Bu kitapların 25 tanesi tıp ile ilgiliydi. Yine Sezgin’e göre, kitapların yazarlarının yerine ya kendi ismini veyahut Hıristiyan olan başka birilerinin isimlerini yazıyordu. Örneğin, 20. yüzyıla kadar ulaşan bir tıp kitabının yazarı Galen (129 - 216) olarak gösterilmiştir. Hâlbuki bu kitabın yazarı Huneyn b. İshak (810 - 873)’tır.

Fuat Sezgin'e göre, hem Avrupalıların hem de Yunanlıların kaynak gösterme alışkanlıkları yoktu. Bu hususu Sezgin şöyle dile getirmektedir:

“Bu münasebetle bilimler tarihinde göz önüne alınmayan iki önemli gerçeği dile getirmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi: Avrupa'da yaklaşık 17. yüzyıla kadar kaynak belirtme alışkanlığı yoktu ve bu durum yakın geçmişte ortaya çıkmıştır.

Ayrıca birçok Arapça kitap tercümesi, ya Avrupalı ya da Yunanlı bilginlerin adı altında yüzyıllar boyunca yayımlanmıştır. Kaynak kullanma alışkanlığı, büyük Yunan bilginlerinde de çok zayıftı. Sokrates ve Aristo başta olmak üzere bütün Yunan filozofları hangi kaynaklardan beslendiğini açıklamamıştır. Sadece Platon "mağara metaforu" nu Mısırlı bir rahipten öğrendiğini belirtmektedir. Kaynakları, sistemli bir şekilde verme, geçen kuşakların emeklerini anma prensibi İslam kültür dünyasının karakteristik özelliklerinden biridir. Maalesef bu gerçek, bilimler tarihinde gözden kaçırılmıştır" (İ. Yıldız, Fuat Sezgine Göre İslam Düşüncesi ve Batı Medeniyeti Üzerindeki Etkileri, 2020)

Rönesans Nedir, Nasıl Ortaya Çıkmıştır?

"Rönesans" kelime anlamı olarak yeniden doğuş demektir. Bu terim, ilk kez 16. yüzyılda yaşamış sanatçı ve tarihçi Giorgio Vasari tarafından, Avrupa'nın Orta Çağ'ın baskıcı ve karanlık döneminden kurtuluşunu ifade etmek üzere kullanılmıştır. Genellikle 15. ve 16. yüzyıllarda İtalya'da başlayıp Avrupa'ya yayılan bir kültür ve düşünce hareketini tanımlar. Eski Yunan ve Roma (klasik ilkçağ) kültürüne duyulan hayranlıkla, hümanizm akımı etkisinde gelişen sanat, edebiyat ve bilim alanlarındaki büyük atılımları içerir. Rönesans, Orta Çağ boyunca Avrupa'da egemen olan skolastik düşünce ve kilise otoritesini sorgulamış ve bunun sonunda insanları dini inançlardan uzaklaştırmıştır.

Özellikle İtalya'daki şehir devletlerinde (Floransa, Venedik gibi) artan zenginlik, ticaret ve yeni burjuva sınıfının desteği, matbaanın icadıyla bilgilerin hızlı yayılması, coğrafi keşiflerle ufukların genişlemesi gibi etkenler Rönesansı hazırlayan önemli gelişmelerdir. Rönesans kesinlikle, birdenbire gelen bir aydınlanma gibi algılanmamalıdır.

Bu konuda yazar Cemil Meriç (1916-1987), "Bu Ülke (Rönesans Fikrinin Kaynağı ve Dante Örneği) adlı yazısında şunları söylemektedir:

"Rönesans fikrinin tarihsel bir gerçek olmaktan ziyade sonradan kurgulanmış bir ideolojidir… Avrupa'daki ilerlemelerin tümü birden, sanki karanlık Orta Çağ'ın ardından mucizevi bir yeniden doğuş olarak paketlenmiştir. Orta Çağ'ın da karanlık olduğu iddiası abartılıdır. Rönesans denen "yeniden doğuş" kültürel devamlılığın bir parçasıdır.

Almanya gibi bazı ülkelerde belirgin bir Rönesans dönemi bile yaşanmadığı halde, İtalya'da gerçekleşenlerin ise sonradan "Rönesans" olarak etiketlenmiştir. Rönesans esasen ekonomik bir yükseliş ve genişleme dönemidir. Amerika'nın keşfi ve kolonilerin Avrupa'ya altın yağdırmasıyla Batı zenginleşmiştir. Bu maddi zemin üzerinde, sanat ve mimaride görkemli eserler oluşmuştur. Yıllar sonra biri çıkıp bu hareketin adına "Yeniden Doğuş (Rönesans)" demiştir. Yani Rönesans bir günde ortaya çıkmış sihirli bir dönüşüm değil, ekonomik ve sosyal temelleri olan uzun bir sürecin adıdır."

Tarihsel bir dönem olarak Rönesans'ın tek bir "manifestosu" veya resmî amacı yoktur. Ancak dönemin aktörlerinin bazı idealleri vardır. İnsanı merkeze alma (hümanizm), eski (antik) bilgi ve estetiği diriltme ve doğayı akıl ve deneyle anlama hedefleri Rönesans düşüncesine yön vermiştir. Orta Çağ'da birey ve dünya, Hıristiyanlık dininin dogmalarının gölgesinde tanımlanıyordu. Rönesansla beraber insan aklının değeri vurgulanmaya başlandı. Bu, bir anlamda "insanın ve doğanın" bir başka açıdan yeniden yorumlanmasıdır. Bu yeni yorumlama tam başarılı olamamıştır. Çünkü insanın manevi tarafı göz ardı edilmiştir. İnsanlar sadece maddi nesneler ve zevklerle tatmin olmaya itilmiştir.

Yazar Rasim Özdenören (1940-2022), "Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler" adlı kitabında, Rönesans'ın bir amacının da pratikte Batı toplumunun yüzyıllardır bunaldığı kilise egemenliğinden kurtulmak olduğunu belirtir. 15. yüzyıl itibariyle başlayan Rönesans hareketleri, Batı'da kilisenin dinî tahakkümden sıyrılmanın zeminini hazırladı. Yüzyıllarca kilisenin dogmatizmine maruz kalan toplum, doğal olarak yeni arayışlara yöneldi. Bu çerçevede Reform hareketiyle paralel giden Rönesans, bireylerin İncil'i kendi dillerinde okuması, kilise dışında bilim yapabilmesi gibi özgürlüklerin yolunu açtı. Yani amaçlardan biri, düşüncede ve inanç pratiğinde özgürleşmek, yenilenmekti. Tabii ki bu yönelmelerin asıl nedeni tahrif edilmiş Hıristiyanlık dininin batıl inanışlarıydı.

Rönesans'ın konusu, İslam dünyası açısından farklı bir perspektiften de değerlendirilmektedir. Sezai Karakoç (1933-2021), "İslam'ın Dirilişi" adlı yazısında Rönesansı, yalnız estetik veya entelektüel bir hareket değil, aynı zamanda bir savunma refleksi olarak şöyle değerlendirmektedir:

"Rönesans'ın Batı cephesindeki esas amacını, Hristiyan dünyanın İslam medeniyetine karşı kendini savunmasıdır. Orta Çağ boyunca güçlü bir medeniyet kurmuş olan İslam karşısında gerileyen Hristiyan Avrupa, çareyi kendi kadim

mirasına (Yunan-Roma) sarılmakta bulmuştur. Başka bir deyişle Rönesans, Hristiyanlığın, karşısındaki İslam medeniyetine cevap verebilmek için Batının eski birikimini yardıma çağırmasıdır."

Gerçekten de 15. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu İstanbul'u fethederek Avrupa içlerine ilerlerken, Batı Avrupa'da klasik mirasa dönüş hareketi hareketlenmeye başlamıştı. Karakoç'a göre, "Rönesans ve ardından gelen Reform ile Aydınlanmanın, Hristiyan dünyasının İslam'dan alabileceği ne varsa alıp bunları kendi eserleri gibi göstermeye ve kendi köklerini bu şekilde yüceltme çabasının bir parçasıdır. Böylece Avrupa, bir yandan İslam'dan devraldığı bilimsel fikirleri özümserken diğer yandan "yeniden doğuş" söylemleriyle bunlara sanki tamamen kendi öz değerleriymiş gibi sağlam bir temel bulmaya çalışmıştır."

Rönesans'ın ardındaki temel gayeler şöyle özetlenebilir:

1) Entelektüel özgürleşme,
2) Klasik mirası canlandırma,
3) İnsan merkezli bir dünya görüşü geliştirme
4) Medenî rekabette öne geçme.

Bu gayeler insanı manevi düşüncelerden, Tanrı inancından uzaklaştırmıştır. Kilisenin batıl din anlayışı da bunu tetiklemiştir. Kimi düşünürler bu amaçları uygarlık adına büyük bir atılım olarak değerlendirirken, kimileri de altında yatan niyetin bir güç mücadelesi olduğunu dile getirir. Her halükârda, Rönesans hareketi Avrupa'ya hem içsel bir dönüşüm (sanat ve bilimde ilerleme, kilisenin gücünün sarsılması) hem de dışsal bir güçlenme (coğrafi keşifler, sömürgecilik için altyapı) yolunda ilerledi ve neticede başarılı oldu. Bu başarının sonunda Avrupa kendi içinde zenginleşirken, Asya ve Afrika'da insanlar batının sömürüsü altında fakirleşti. İslam dini başka insanları sömürmeyi yasakladığı için Osmanlı devleti Batı'nın bu davranışlarına ayak uyduramamış ve bu nedenle de gerilemeye başlamıştır.

İslam Medeniyetinin Avrupa Rönesansına Katkıları

Orta Çağ boyunca İslam dünyası, bilim, felsefe ve sanat alanlarında dünyanın en ileri medeniyetlerinden biri idi. Abbasi döneminde başlayan çeviri hareketleriyle Antik Yunan'ın mirası Arapçaya kazandırılmış, İslam âlimleri bu mirası geliştirerek

matematik, tıp, astronomi, coğrafya, felsefe gibi alanlarda özgün katkılar sunmuşlardı. Avrupa ise 12. yüzyıldan itibaren İslam dünyasındaki bu zengin birikimle temas etmeye başladı.

Özellikle Endülüs Emeviler ve Akdeniz'deki Haçlı ve ticari temaslar, Avrupa'ya İslam aracılığıyla bir bilgi akışı sağladı. Avrupalılar, Antik Yunan filozoflarının eserlerini, İbn Sînâ (Avicenna), İbn Rüşd (Averroes) gibi İslam filozoflarının yorumları sayesinde yeniden tanıdı. Toledo ve Sicilya gibi merkezlerde Arapça eserler Latinceye çevrildi. Sonuçta, 15. yüzyılda İtalya'da ortaya çıkan Rönesans'ın entelektüel düşünce dünyası büyük ölçüde bu aktarılmış bilgilerle beslenmiştir.

Batı'nın Rönesans hamlesini gerçekleştirmesinde İslam medeniyetinin, özellikle Endülüs üzerinden aktarılan birikimi belirleyici rol oynamıştır. Avrupa, antik Yunan'dan miras kalan bilgi hazinesini büyük ölçüde İslam dünyası sayesinde yeniden elde edebilmiştir. Harizminin matematikteki "El Cebr ve'l Mukabele" adlı kitabı Avrupa'da 4 asır okutulmuştur. Bugünkü Algebra ve Algoritma kelimeleri bu kitaptan türetilmiştir. Tıpta asırlar boyu İbn Sînâ'nın El-Kanun fi't-Tıb adlı eseri Avrupa üniversitelerinde temel kaynak olmuştur. Felsefede İbn Rüşd'ün Aristoteles yorumları, skolastik düşüncenin yeniden canlanmasında kilit rol oynamıştır.

Rönesans döneminde pozitif bilimlerde yapılan atılımların birçoğu da İslam biliminin sağladığı temel ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Pozitif bilimlerde, Rönesans'ın Endülüs yoluyla temel ilke ve bilgileri, kaynakları İslam'dan aldığı bugün sayısız incelemeyle açıkça saptanmıştır. Birçok Batılı bilgin bu hakikati tespit ve itiraf etmiş bulunuyor. Gerçekten de modern tarihçiler, gözleme dayalı deneysel yöntemin gelişiminde İslam alimlerinin (örneğin optikte İbn Heysem'in, kimyada Cabir'in) katkılarını vurgulamaktadırlar.

Rönesans'ın kültür ve edebiyat cephesinde de İslam kültürünün etkileri görülür. Batı edebiyatında yeni konuların ve formların doğuşunda İslam-Doğu kaynaklarının payı inkar edilemez. İtalyan şair Dante, ünlü eseri İlahi Komedya'da kullandığı bazı unsurları Endülüs Müslümanlarından ilham almıştır. Örneğin eserinde geçen aşk, gül, bülbül gibi imgeler Orta Çağ Latin edebiyatında yokken İslam edebiyatında mevcuttu. Keza Avrupa'da ilk defa Rönesans döneminde görülen doğa bilimleri kitapları, coğrafya haritaları, tıbbi bilgiler, Müslümanların eserlerinin tercümeleriyle ortaya çıkmıştır.

Fransız düşünür ve yazar Roger Garaudy (1913-2012), “Geleceğimizde İslam Var” adlı yazısında, Batı medeniyetinin Rönesans ile yükselişinde doğuya, özellikle İslam’a borçlu olduğunu bilmenin hayati önemini vurgular ve bunun sadece tarihçinin meselesi değil, mutlu bir gelecek kurmak isteyen herkesin görevi olduğunu söyler. Bu söz, İslam’dan alınanların hakkıyla teslim edilmesi çağrısıdır. Çünkü Rönesans ile İslam medeniyeti arasında güçlü bir etkileşim olmuştur. Buna göre Rönesans, Avrupa’nın İslam’ın ilim ve irfan birikimini devralıp kendi dünyasında büyük bir atılım gerçekleştirmesidir.

Bu nedenle Cemil Meriç “Rönesans fikrinin kaynağı doğudaki İslam medeniyetidir” demektedir. Gerçekten Rönesans’ın ateşini yakan kıvılcımların birçoğu İslam medeniyetinden gelmiştir. Bu nedenle Rönesans, sıfırdan doğan bir mucize olmayıp insanlığın ortak mirasının Avrupa’da yeniden filizlenmesi olayıdır. Bu filizlenmede de İslam medeniyeti merkezi bir rol üstlenmiştir.

İslam Medeniyetinin Avrupa Rönesansının ortaya çıkışındaki etkisini kısaca aşağıdaki maddeler halinde ifade edebiliriz:

İslam Bilim ve Felsefesi:

İslam dünyasındaki bilim ve felsefe çalışmaları, Rönesans'ta Batı Avrupa'da büyük bir etki yarattı. Antik Yunan ve Roma düşünce geleneğini içeren İslam filozoflarının eserleri, özellikle Arapça'dan Latince'ye çevrildi ve Batı'daki düşünceyi zenginleştirdi.

Arapça Çevirileri:

İslam medeniyeti, antik Yunan ve Roma eserlerini Arapçaya çevirme geleneğini sürdürdü. Bu çeviriler, antik bilgiye yeniden erişim sağlayarak Rönesans'ın temelini oluşturdu. Özellikle İslam dünyasındaki çeviriler, Batı'da Aristoteles, Platon ve diğer klasik eserlere olan ilgiyi artırdı.

Tıp ve Matematik Bilgisi:

İslam dünyasındaki hekimler ve matematikçiler, Rönesans döneminde Avrupa'da tıp ve matematik bilgisine önemli katkılarda bulundu. İslam tıp geleneğinin eserleri, Batı'da bilim ve sağlık alanında ilerlemeleri destekledi.

Astronomi ve Gözlemevi Geleneği:

İslam dünyasındaki astronomi çalışmaları, Rönesans döneminde Batı'da astronomiye olan ilgiyi artırdı. İslam astronomlarının gözlemevi geleneği, Batı'da gökbilim çalışmalarının ilerlemesine katkıda bulundu.

Haritalama ve Denizcilik Bilimi:

İslam medeniyeti, haritalama ve denizcilik biliminde önemli bir ilerleme kaydetmiştir. İslam denizcileri, deniz ticaretini teşvik etmiş ve yeni keşifler için güçlü bir temel oluşturmuşlardır. Bu da Rönesans döneminde keşiflerin ve keşif seferlerinin önünü açmıştır.

Sanat ve Mimarlık:

İslam medeniyeti, sanat ve mimarlık alanında da büyük bir etki yaratmıştır. İslam sanatı, Arap, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve İspanya'da görülen benzersiz bir tarzı temsil eder. Rönesans döneminde, İslam sanatından etkilenen sanatçılar, bu tarzı batı sanatına uyarlayarak yeni bir tarz yaratmışlardır. İslam sanatında yaygın olan arabesk ve geometrik desenler, Rönesans döneminde Avrupa sanatına ilham kaynağı oldu. Bu desenler, mimari, mozaik ve resim sanatında kullanılarak estetik bir zenginlik getirdi.

Edebiyat ve Bilgi Aktarımı:

İslam medeniyeti, edebiyat ve bilgi aktarımı konusunda da büyük bir rol oynamıştır. Arapça, İslam medeniyeti döneminde bilginin ve edebiyatın yaygın olarak kullanıldığı bir dil haline gelmiştir. Bu da Rönesans döneminde bilimsel ve edebi eserlerin daha kolay yayılmasını sağlamıştır.

Dolayısıyla İslam medeniyeti Rönesans döneminin ortaya çıkmasında büyük bir rol oynamıştır. İslam medeniyetinin bilim, sanat, tıp ve edebiyat alanlarında yaptığı ilerlemeler, Rönesans döneminde Avrupa'da büyük bir etki yaratmış ve sanat, bilim ve kültürde büyük bir gelişmeye yol açmıştır. (Nurettin Taşkesen, İslam Medeniyeti ve Rönesans, 2019)

Bu husus bazı batılı bilim adamları tarafından da dile getirilmiştir. Bunlardan bazılarını aşağıda ele alıyoruz.

Bilindiği gibi, Beyt el-Hikme'de yapılan çeviriler, salt Eski Yunan felsefe yapıtlarıyla sınırlı kalmamış, Hint ve İran kültürüne ait önemli yapıtlar da Arapçaya kazandırılmıştır. Aragon'un ilk krallarından I. Peter yalnızca Arap harfleriyle yazabiliyordu ve pek çok Hıristiyan da Latince yazarken Arap harflerini

kullanıyordu. Aynı zamanda Arap edebiyatına öyle düşkünlerdi ki, Kurtubalı Alvaro (ö.861) Hıristiyanları, Müslümanların kitaplarıyla çok fazla meşgul olmakla ve İncilleri ihmal etmekle suçluyordu. Hıristiyanlar Arapça kitapları okumakta direndikleri için vaftiz edilmiş bir Yahudi olan Sevillalı John (ö.1157), en azından kendi dinleri hakkında biraz bilgi sahibi olabilmeleri için incili Arapçaya çevirmek zorunda kalmıştır.

Bütün Avrupa, İslam kültürüne kesinlikle çok saygı duyuyordu. Öyle ki Fransız tarihçi Jacques Le Goff (1924-2014), "Medieval Civilization" adlı kitabında aktardığına göre İngiliz filozof Bathlı Adelard (1080-1152) fikirlerini topluma kabul ettirebilmek için Araplara aitmiş gibi gösterdiğini söylemiştir.

Arapça kitapların tercümesi konusunda tanınmış olan İtalyan tercüman Geradus Cremonensis (1114-1187)'in son derece önemli olan bir diğer tercümesi de İbn Sina'nın İslam Medeniyetinin en büyük tıp eseri olan Kanun'dur. İtalyan şarkiyatçı Francesco Gabrieli (1904-1996), Gerard'ın "Helenistik Arap bütün alanlarında" çalıştığını belirtir. Hayatının büyük kısmını Toledo'da geçirmiştir. Bu şehri, Gabrieli'ye göre, Müslüman bilimlerinin çevirisi alanında "bilim tarihinde asla yok olmayacak bir ün kazandıktan" sonra terk etmiştir. "Gerard'ın eserinin etkisi olağanüstüydü" der Eugene A. Myers (1922-1996), "Arabic Thought and the Western World" adlı kitabında. Çünkü O'na göre, Gerard, "Felsefe, matematik, astronomi, fizik, tıp ve simya alanında Yunan ve Arap hazinelerini Latin dünyaya açmış ve üniversitelerin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Her zaman vurgulandığı üzere bu tercümeler Avrupa biliminin başlangıcıdır.

İskoç tarihçisi W. Montgomery Watt (1909-2006), "İslam`ın Avrupa`ya Tesiri" adlı kitabında ifade ettiği gibi, İslam'ın Batı Hıristiyanlığı üzerine etkisi genel olarak kabul edilenden çok daha büyüktür.

Amerikalı filozof Nicholas Rescher (1928-2024), The Impact of Arabic Philosophy on the West (1966) adlı kitabında der ki, İslam felsefesinin batıya olan etkileri sadece büyük boyutlarda olmakla kalmamış, aynı zamanda sürekli ve şaşırtıcı düzeyde çok çeşitli alanlarda olmuştur.

Filozof Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), 1750 yılında Dijon Bilim Akademisinin açtığı bir yarışmaya "Bilim ve Edebiyat Üzerine Söylem" adlı eseriyle katılmış ve birincilik elde etmişti. Bu eserin amacı her ne kadar Müslümanları küçük düşürmek idiyse de aşağıda vereceğimiz pasajdaki ifadeler

bize Batı'da bilimlerin doğmasına Müslüman bilim adamlarının sebep olduklarını göstermektedir.

"[Yunan bilim geleneğinin çökmesinden sonra] Avrupa tekrar ilk yüzyılların barbarlığına geri dönmüştü. Bugün aydın bir hayat yaşayan bu dünyanın insanları birkaç yüz yıl önce cahillikten dolayı çok kötü bir durumdaydılar. Cehaletten daha kötü bir takım belirsiz bilimsel ıstılahat zorbalıkla bilgi tahtına oturdu ve neredeyse kaldırılamayacak engelleri bilginin önüne koydu. İnsanları doğru yola tekrar getirmek için bir devrime ihtiyaç vardı; maalesef bu devrim hiç umulmayacak bir yöreden geldi. Nihayet bilimlerin aramızda tekrar doğmasına sebep olan bilgi yoksulu işte O aptal Müslümanlardı." (Jean-Jacques Rousseau, The Basic Political Writings, 1988)

Amerikalı Tarihçi James Westfall Thompson (1869-1941), "The Introduction of Arabic Science into Lorraine in the Tenth Century, 1929, aynen şunları söylemektedir: "[İslam düşüncesinin etkisiyle] Lorraine'de başlayan ahlaki diriliş hızla fikri canlanmaya yol açmış ve Gorze etrafına ışık saçan bir merkeze dönüşmüştür. Çevresinde bulunan Metz,Toul, Verdun ve Burgundy manastırlarından bilgi erbabı rahipler ve bazen de İngiltere, İskoçya, Calabria ve İrlanda gibi uzak ülkelerden birçok ziyaretçi gelip burada bilimsel eğitim gördükten sonra dönerlerdi."

Amerikalı tarihçi Charles H. Haskins (1870-1937), "Arabic Science in Western Europe", 1925, adlı kitabında şunları yazmaktadır: "12. yüzyıl Rönesansı bir İslam Rönesansı olduğu kadar da bir Yunan Rönesansıydı. Ancak mevcut geçerli bilim dili Arapçaydı. İspanya ve Provence'deki bütün bilimsel faaliyetlerin kaynağı İslam bilimiydi. Arapçadan gelen tercümeler Yunancadan yapılanlardan çok önceydi ve çoğu zaman daha çok tercih ediliyordu. Bu Arapçadan gelen eserler daha fazla itibar görüyordu. Kullanım açısından da daha geçerliydi. Çünkü çok mükemmel şerhlerle geldikleri için anlaşılması daha kolaydı. İşte Avrupa düşüncesi bu eserlerle boyanıyordu. Ayrıca Arapçadan yapılan tercümeler hemen basılıp çoğaltılıyordu. Fakat bunların tercih edilmelerinin asıl sebebi eski Yunan bilimini sadece aktarmakla kalmıyor, çoğu zaman onların da ötesine geçerek yeni buluşlar yapıyorlardı. Mesele bununla da bitmiyordu. Müslümanlar ve [onlarla çalışan] Yahudiler Ortaçağların bilimsel bilgisini ellerinde tutuyorlardı. Onların bu bilgi aşkı ve bilime olan düşkünlükleri onlarla temas kuran

Hıristiyanlara zamanla geçti. Bu ilgiyle yöntem gelişti, deney ve gözlem ruhu, akılcı yaklaşım yavaş yavaş Batıya da geçmeye başladı. Bu yaklaşımlar elbette eski Yunanlılarda da vardı. Ancak bütün bu bilimsel yöntemler Müslümanlar tarafından muhafaza edildi, geliştirildi ve öğretildi. İşte Hıristiyan Avrupa'ya da bilim böylece Müslümanlardan geçti."

İngiliz bilim insanı ve filozof Roger Bacon (1219-1292) Ilchester'de doğdu ve İslam bilimine açık atıflarda bulunduğu için kilise tarafından ömür boyu hapse mahkum edildi. 1278'den 1292'de ölümüne kadar hayatını hapiste geçirdi. Deney ve gözlemin bilim yöntemi olduğunu vurgulayan Bacon, tecrübi bilimlerin ilerlemesine katkıda bulundu. Maalesef kilise tarafından eserlerine sansür konulduğundan birçok eseri günümüze kadar ulaşamamıştır. Bacon'a göre hakikati görmemizi engelleyen 4 engel vardır ve bu engelleri İbn Rüşd'ün de kabul ettiğini belirtir. Bu engeller şunlardır: 1) Yetkisi olmayanları otorite kabul etmek, 2) Alışkanlık, 3) Ön yargı, 4) Cehalet. Bacon'a göre bilimsel bilgi yanlışları düzeltme ile elde edilir. Mesela ibn-i Sina Aristo'nun yanlışlarını düzeltmiştir. Bacon'a göre felsefe putperest icadı değildir. Vahiyle gelmiş olup putperest Yunanlılar tarafından keşfedilmiş ve ilahi kaynaktan alınarak Müslümanlara geçmiştir. Oradan da Batı dünyasına ulaşmıştır.

Endülüs Emevilerin Rönesansa Katkıları

Müslüman Araplar Hz. Peygambere Peygamberlik görevinin verilmesinden yaklaşık 100 yıl sonra 711 yılında Cebeli Tarık Boğazı'nı geçerek İber Yarımadası'na yerleşmişler. Daha sonraları yarım adanın tamamını ele geçiren Araplar dört devlet ve 800 yıllık bir medeniyet kurmuşlardır. İlme verdikleri değer sayesinde çok büyük alimler yetiştirmişlerdir.

Fransız Müslüman filozof Roger Garaudy (1913-2012) bu konuda şunları söylemektedir: "Aslında 16. Yüzyılda Avrupa'da başlayan Rönesans'ın temel hedefi, hayatın bütün alanlarını pozitivist bir anlayışla dünyevileştirip dinden koparmaktı. İlahi değerler reddedilip, laik sistemi onun yerine koymaktı. Halbuki Endülüs'te özellikle Kurtuba'da 13. yüzyılda gelişmekte olan gerçek Rönesans, bütün insanlığa barış ve mutluluk getirebilecek özellikler taşıyordu. 10. ve 13. yüzyıllar arasında Endülüs Medeniyetinin değeri bilinseydi, tüm insanlığa faydalı olabilirdi."

Böyle bir Rönesans'ın doğmamasının iki sebebi vardı. Birincisi Endülüs Emevi Devleti'nin yıkılışını takip eden yıllarda "Mülukü-tavaif" adı verilen küçük şehir devletlerinin ortaya çıkışı. İkincisi Müslümanları zayıf gören Hıristiyanların, Kudüs'ü hedef alan Haçlı seferlerinin benzerini İspanya'ya dönük yapmaları. Böylece bütün insanlığın faydasına gerçekleşebilecek bir "Endülüs Rönesansı" (yeniden doğuş) yerine "Reconquista" (yeniden ele geçirme) ideali doğrultusunda Katolik saldırıları başlamıştı. Bölük pörçük durumda olan Müslümanlar ise, Afrika'da kurulan Murabıt ve Muvahhidlerden yardım istemek zorunda kalmışlardı. Onların gelişiyle de Endülüs'teki o eski barış ve hoşgörü ortamı kaybolmuş ve bütün İber Yarımadasına çatışma ortamı hakim olmuştu.

Avrupa Rönesansı'na Endülüs'ün nasıl kaynaklık yaptığını görmek kolaydır. Aragon ve Navarra Kralı I. Alfonso Müslümanlardan geri alınan Toledo'da (Tuleytula) 1130 yılında bir Tercüme okulu kurdu. Burada Müslüman alimlerin kitapları ve Yunancadan yaptıkları tercümeler, Arapçadan Latinceye çevrilmeye başlandı. Önce Felsefe, Mantık, Psikoloji alanındaki eserler çevrildi. Ardından Fizik, Matematik, Astronomi, Coğrafya ve Tıp alanındaki kitaplar tercüme edildi. Daha sonra da Aristo'nun eserleri ve eserlerine yapılan şerhler sıraya girdi. Bu tercümeler 12. yüzyıldan itibaren Hıristiyan bilginler tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı ve yaygın olarak okunmaya başlandı. Tabii ki, yazdıkları eserlerde bu kitapların tesirleri de açıkça görülüyordu.

İslam ilim ve medeniyetinin batı dünyasına aktarılma gayretleri sonunda Avrupa'da üniversiteler kurulmaya başlandı. 12. yüzyılın sonlarından itibaren kurulan bu üniversitelerin en önemlileri İtalya'da Bologna ve Salerno Üniversiteleri, Fransa'da Montpellier ve Paris Üniversiteleriydi.

"Bilge Kral" lakabı verilen X. Alfonso da 13. yüzyılın ikinci yarısında Kastilya'da bir tercüme okulu kurmuş, çeşitli Arapça kitapları Latinceye değil de Kastilya halk diline tercüme ettirmişti. Bu eserlerden biri de Peygamber Efendimizin (sav) miracını konu alan Kitabül Mirac adlı bir antolojiydi. Bu eser daha sonra Fransızcaya ve Latinceye de çevrilmişti.

Bu tercüme önemliydi. Çünkü meşhur İtalyan şairi Dante'nin dünya çapındaki meşhur eseri La Divina Commedia (İlahi Komedya) bu Arapça'dan tercüme edilen Kitabül Mirac'a benziyordu. Dante'nin 14. yüzyılın başında yazdığı bu kitabında Giriş, A'raf, Cennet ve Cehennem bölümleri vardır. Dante'nin konu ve işleniş biçimi olarak tamamen Mi'raç mucizesini örnek alıp yazdığını, Katolik ilim

adamları ortaya koymuşlardır. Madrit Üniversitesi Arapça Profesörü şarkiyatçı Miguel Asin Palacios (ö. 1944), yazdığı kitabında Dante'nin eserinin Kitabül Mirac'a ne kadar çok benzediğini açıkça dile getirmiştir.

Alman Felsefe Doktoru Sigrid Hunke'nin (ö. 1999) yazmış olduğu “Avrupa Üzerine Doğan İslam Güneşi” adlı kitabında İslam Medeniyetinin batının aydınlanmasında nasıl etki ettiği anlatılmaktadır. Dr. Sigrid Hunke, Müslümanların batıya hediye ettiği Arapça isimlerden başlayıp, dünyada sayıların yazılma tarzını, özellikle de sıfırın nasıl icad edildiğini anlatıyor. Astronomide ve tıpta Müslüman alimlerin yaptığı buluşların, Avrupalı mucitler tarafından nasıl yüzyıllar sonra sahiplenildiğini belgelerle ortaya koyuyor. İbni Sina, er-Razi, Biruni gibi alimlerin ilim dünyasına katkılarını detaylı şekilde anlatıyor. Daha sonraki adı Papa II. Sylvester olan Aurillaclı Gerbert'in çok ilginç hayatını aşağıdaki gibi anlatıyor:

“Fransa'da yoksul bir ailenin çocuğu olarak 945 yılında doğan Gerbert, küçük yaşta öksüz kalınca Aurillac Kilisesi'ne gönderilir. Yirmili yaşlarda bir dostu vasıtasıyla Endülüs'e giden Gerbert, Kurtuba'da kaldığı üç yılda Arapça öğrenir. II. Hakem devrinin muhteşem Kurtuba'sında Matematik ve Astronomi eğitimi alır. Arap rakamlarıyla hesap yapmayı öğrenir. 971'de Barcelona Kontu ile Roma'ya gider. Burada imparator I. Otto ile görüşür, II. Otto zamanında kiliselerde bazı görevler alır. III. Otto tahta çıktığı zaman, onu öğretmen ve müşavir olarak saraya çağırır. Onu önce Ravenna Başpiskoposu, 999 yılında da II. Sylvester ünvanıyla Papa olarak tayin eder. Bilgisi ve yazdığı kitaplar karşısında şaşıran hasımları, onun Müslümanlara ait şeytan aletleriyle araştırmalar yapan bir büyücü olduğunu iddia ederler. 1003'teki ölümüne kadar papa olarak görevine devam eder.”

Muvahhidler idaresinin Endülüs’deki gücünü yitirdiği 1227 senesinden 1250 senesine kadar geçen 23 senelik süre zarfında; Kurtuba, İşbiliye, Belensiye, Ceyyan, Tudela, Sarakusta, Maride, Mursiye gibi İslam şehirleri birbiri ardına Hristiyan egemenliğine geçti. İslam eserleri, kütüphaneleri yakılıp yıkılmış ve yaklaşık 300.000 Müslüman öldürülmüştür. Böylece İspanya, yani Endülüs, 1492 senesinde Gırnata’nın da düşmesi ile tamamen Hristiyan hakimiyetine girmiştir.

Eğer Gırnata kaybedilmeseydi ve ardından Hıristiyanların Müslüman ilmine verdiği değer düşmeye başlamasaydı Arapçadan Latinceye çok daha fazla çeviri yapılabilirdi. Müslümanlara karşı acımasız dini bir kampanya başlatan Kardinal Jimenez de Cesneros Arapça kitapları toplatıp yaktırmıştır. Fakat II. Philip iki bin cilt eseri kurtarmayı başarmıştır ve Madrid’in yakınlarındaki Escorial’da

saklamıştır. Onun halefi III. Philip de İspanyol korsanlardan edindiği üç-dört bin kadar kitabı yine Escorial'e göndermiştir.

Amerikalı oryantalist yazar Philip Khuri Hitti (1886-1978), "History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present" 1968, (Siyasal ve Kültürel İslam Tarihi, 2011) adlı kitabında "13. (hicri 7.) yüzyılın sonlarına doğru Arap bilim ve felsefesi artık Avrupa'ya taşınmış ve İspanya'nın aracılık görevi de sonra ermişti" der.

Batılı bilim dünyası, bundan sonra yüzyıllar boyunca Endülüs adını yasaklamışlar ve tarih kitaplarında 800 yıllık medeniyet 2-3 sayfa ile geçiştirilmiştir. Müslümanların ihmal edilen kitapları ve el yazmaları halen mevcuttur, ama Batı'da kilise ve devlet kütüphanelerinde kilit altında tutulmaktadır. Müslüman dünyasındaki kütüphanelerde de halen ortaya çıkarılmayı bekleyen çok sayıda eser bulunmaktadır.

Rönesans Bilim Adamlarına Etki Eden İslam Alimleri

Rönesansta ortaya çıkan batılı ilim adamlarına Orta Çağda yaşayan İslam alimlerinin etki etmiş oldukları muhakkaktır. Bunun bazı önemli olanlarını aşağıda ele alıyoruz.

● Fârâbî (ö.951)'nin batı düşüncesine etkisi çok önemlidir. Farabi yazdıklarıyla Hıristiyanlığa İslamî katkıda bulunmuştur. Kur'an'ı temel alan eserleri Alman Filozof ve İlahiyatçı Albertus Magnus (ö.1280) ve İtalyan İlahiyatçı St. Thomas Aquinas (ö.1274)'ı etkilemiştir.

Amerikalı düşünür Robert Hammond, "The Philosophy of al-Farabi and Its Influence on Medieval Thought",1947, (Farabî Felsefesi ve Ortaçağ Düşüncesine Etkisi) adlı kitabında, St. Thomas Aquinas'ın "Summa Theologia" ve "Summa Contra Gentiles" adlı eserlerinin doğrudan Farabi'den alınmış unsurlar, hatta bazen kelimesi kelimesine tekrarlar içerdiğini belirtir.

● Ölümünden yüzyıl gibi kısa bir süre sonra İmam Gazzâlî (ö.1111)'nin eserleri İbranice ve Latince'ye tercüme edilmiştir. Batı dillerine önce Makâsidü'l-felâsife, Mizânü'l-amel ve Mişkâtü'l-envâr kazandırılmıştır. Daha sonra Tehâfüt'l-felâsife ve el-Kıstâsu'l-müstakîm gibi eserler de tercüme edilmiştir. Bu tercümeler,

Thomas von Aquin, Descartes, Pascal, Montaigne, Hume gibi pek çok Batılı'ya ilham kaynağı olmuştur.

Bu yüzden Yahudi âlimler Gazzâlî'nin eserlerini büyük bir dikkat ve titizlikle inceledi. Bunların başında Maymonides (1135-1204) geliyordu. Onun, Gazzâlî'nin sadece felsefi eserlerini değil, tasavvufi eserlerini de okuduğu anlaşılmaktadır.

Gazzâlî'den etkilendiği varsayılan diğer bir Batılı Hıristiyan yazar da Dante Alighieri'dir (1265-1321). Dante; Müslüman düşünürlerden açıkça ve şükranla bahsederken Gazzâlî de kaynakları arasında yer almaktadır. Peygamber'in miracı Göttliche Komödie (İlahî Komedia)'nin de ilham kaynağıdır. "İyilik (hayır) sevgiyi doğurur. İyilik arttıkça sevgi de artar" ifadeleri, sanki Gazzâlî'den ödünç alınmış gibidir. Doğrudan Gazzâlî'den olmasa bile dolaylı olarak Thomas von Aquin aracılığıyla alınmış olabileceği düşünülebilir.

Yakubilerden Hıristiyan bir Mistik olan ve Gregorius olarak bilinen Yuhanna Ebu al-Farag Barhebreaeus (1226-1286), Gazzâlî'nin eserlerini ilk inceleyenlerden biri olup kendi mistik görüşünü de Gazzâlî'nin anlayışı üzerine inşa etmiştir. Malatya'da doğduğu bilinen Yuhanna'nın büyük bir ihtimalle Tripoli'de Müslüman âlimlerden ilim tahsil ettiği kabul edilmektedir.

Yahudi mistisizminin önemli bir eseri olan Zohar, farklı kaynaklardan istifade edilerek oluşturulmustur. Bu kitaptaki ışık teorisi ve özellikle semâvî ışıkların kaynağının tek olması, Gazzâlî'nin ışık teorisine benzemektedir. Kabbala'daki 10'lu Sefirat Sistemi, Gazzâlî'nin Kozmolojisindeki üçlü âlem teorisiyle (Mülk, Melekût, Ceberût), Zohar'daki ruh teorisi ise Gazzâlî'nin ruh teorisiyle benzerlik göstermektedir.

Orijinal Arapça metinlerden İbraniceye çevirilerde de bir artış görülmüştü. Bu tercümelerin, İslam ilmini Yahudilere aktarmanın yanı sıra İbranicede bulunmayan kelimelerin Arapçalarının benimsenmesini sağlama gibi bir faydası da olmuştur. İskoçyalı antropolog I. M. Lewis (1930-2014), "Islam in Tropical Africa",1966, adlı kitabında "Erken İbranicenin bilimsel ve felsefi kelime hazinesinin bu şekilde oluştuğunu" ifade eder.

● İbn Rüşd 13. yüzyıl Avrupa'sına geniş ölçüde damgasını vurmuştur. İlk İbn Rüşd çevirileri ve reddiyeleri onun fikirlerine saldırı olarak yazılmıştır. Batıda 'Averroes'

olarak tanınan İbn Rüşd, 12. yüzyılın ikinci yarısına kadar tam olarak bilinmeyen Aristo'nun (ö. MÖ. 322) büyük yorumcusu olarak ortaya çıkar ve ölümünden çok kısa bir süre sonra oluşan 'Latin İbn Rüşdçülüğü' akımı ile 13. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar devam eden sürede Avrupa entellektüel hayatına yoğun bir şekilde etki eder. Bu etkileri 17, 18 ve hatta 19. yüzyıla kadar sürdürmek mümkündür. (Mehmet Bayrakdar, "Çağdaş Bir İbn Rüşdçülük: Alman İdealizmi", 2000; Mehmet Bayrakdar, "Spinoza'nın 'Natura Naturans' ve 'Natura Naturate' Kavramlarının İslamî Kökenleri", 1999; Mehmet Bayrakdar, "İbn Rüşd'ün Pompanazzi'ye Etkileri", 2004)

"Şayet felsefenin işi (gördüğü vazife); var olanlara bakmaktan ve (varlıkların) Sâni'a (Yapıcı'ya = Tanrı'ya) delâleti bakımından onları değerlendirmekten öte bir şey değilse -yapılmış (masnû) olmaları itibarıyla (varolanların varediciye delâleti bakımından değerlendirilmesini) demek istiyorum. Zîra varolanlar; ancak onun sanatını bilmek suretiyle varediciye (Sâni') delâlet edebilir. Onun sanatını bilmek ne kadar mükemmel olursa Sâni'ini (Yapıcı'sını) bilmek de (o nispette) mükemmel olur ve Şeriat da varolanları değerlendirmeyi mendûb saymış ve bu hususta teşvik etmişse- apaçıktır ki; bu ismin (felsefe teriminin) delâlet ettiği konunun (bilinmesi) şeriat bakımından vâcip veya menduptur." (İbn Rüşd, Faslu'l-makâl, Felsefe-Din İlişkisi, çev. Bekir Karlığa, 1992)

Ayrıca İbn Rüşd, hakîkate ulaşma yolunda daha önce araştırıp, eserler vermiş olanların söylediklerinden yardım alınmasının da vâcip olduğunu belirtir. Bu kişilerin aynı dinden olup olmaması fark etmez; İslamî bir vecibe olan kurban kesme işinde kullanılan bıçakta sadece kesme özelliğinin aranması gibi, bu kişilerin geçerli ilimler ortaya koymuş olmaları yeterlidir. Bu yüzden İbn Rüşd, eskiler aklî kıyaslar konusunda mükemmel araştırmalar yaptıkları için onların bu konuda yaptıklarına bakmak gerektiğini söyler. (İbn Rüşd, Faslu'l-makâl, Felsefe-Din İlişkisi, 1992)

Yukarıda özetlediğimiz şekilde İbn Rüşd'de ifadesini bulan bu yaklaşım, İslam filozoflarının geneline şâmil edilebilir. İslam dünyasında İbn Rüşd'den önceki Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflar da din-felsefe ilişkisi meselesini öncelikle ele almışlar, felsefe yapabilmelerinin meşrû zeminini oluşturduktan sonra felsefe ile ilgilenmişlerdir. Adı geçen filozofların hepsi bu konuda benzer görüşler ileri sürmüşler, felsefe ile dini aynı gayeye hizmet eden ve birbirini tamamlayan iki yol olarak kabul etmişlerdir. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Mahir

Alper, İslâm Felsefesinde Akıl-Vahiy, Felsefe-Din İlişkisi: Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ Örneği, İstanbul 2000; Murtaza Korlaelçi, "İbn Rüşd'e Göre Din-Felsefe İlişkisi", Felsefe Dünyası, 1994, Sayı: 11, s. 11-20; Kemal Sözen, "Din-Felsefe İlişkisi Bağlamında Dinin Günümüz Türkiye'sinde Yorumlanması Sorunu", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011/1, Sayı: 26, s. 17-31.)

Bu sebeple hiçbir zaman İslam entelektüel dünyasında hikmetin hangi millet ya da dinden geldiği sorgulanmamış, Hz. Peygamber'in hadisine uygun şekilde "müminin yitik malı" olarak değer görmüştür.

Bu arada Batı, Müslümanların yazarlığını ve otoritesini gizlemek için Müslümanların isimlerinin Latinize edilmesi ya da tamamıyla değiştirilmesi yolunu izliyordu. Muhakkakki burada Müslüman fikirlerini kullanan düşünürlerin afaroz korkusu olması da buna sebep oluyordu. Mesela şu Müslüman alimlerin Arapça asıl isimlerini anlamak nasıl mümkün olabilir: İbn Rüşd Averroes, el-Heysem Alhazen, Abdurrahman el-Sufi Azophi ve ibn Yunus Azerquiel şeklinde latinceleştirilmiştir. (Ahmed İsa, Müslümanların Rönesansa Katkısı, 2012)

Akinolu Thomas, açık ve net bir şekilde 503 kez İbn Rüşd'den alıntı yapmış ve bu yüzden Averroist (yani İbn Rüşdçü) olmakla suçlanmıştır. Batı kendi bilim adamının adını Arapça bir isme ilişkilendirmemek için latinceleştirmiştir. Yani İbn Rüşd dememek için Averroist demiştir.

● On üçüncü yüzyılda Batı düşüncesi üzerindeki İbn Sina'nın etkisi büyüktür. Onun etkisi Paris, Köln, Oxford ve Padua gibi felsefi merkezlerde, neredeyse her büyük düşünür üzerinde hissedilmekteydi. Bu etkinin kaynağı, yalnızca İbn Sînâ'nın Aristoteles'in yorumcusu olarak değil, aynı zamanda bağımsız bir metafizikçi ve tıpçı olarak sahip olduğu bilimdir.

İbn Sînâ, Aristoteles'in öğretilerini sistematik biçimde yeniden düzenlemiş, onları varlık, öz, zorunluluk ve mümkünlük gibi kavramlarla daha soyut bir düzleme taşımıştır. Bu bakımdan, onun felsefesi yalnızca Aristotelesçiliğin bir devamı değildir. O, aynı zamanda Orta Çağ düşüncesine yeni bir metafizik yön vermiştir.

Latince dünyada İbn Sînâ'nın eserlerinin etkisi, özellikle "Metaphysica" (İlâhiyat) ve "De Anima" (Nefs Üzerine) bölümleri aracılığıyla olmuştur. Bu bölümler, Toledo, Burgos ve Palermo'daki Arapça çeviri merkezlerinden

Latinceye aktarılmış ve kısa sürede Avrupa üniversitelerinde okutulmaya başlanmıştır.

İbn Sînâ'nın "zorunlu varlık" (*wājib al-wujūd*) kavramı, Aquinas'ın Tanrı'nın varlığına ilişkin "beş yol"undan (quinque viae) özellikle dördüncüsünün temelinde yer alır. Thomas, bu fikri yeniden biçimlendirerek, Tanrı'nın zorunlu varlık olduğunu, diğer tüm varlıkların ise yalnızca O'ndan varlık aldığını savunur.

İbn Sînâ'nın etkisi yalnızca teolojiyle sınırlı kalmamıştır. Onun doğa felsefesi, tıp ve psikolojiye ilişkin görüşleri de Batı üniversitelerinde yüzyıllarca öğretilmiştir. "Canon of Medicine" (el-Kanûn fi't-Tıbb) adlı eseri, 17. yüzyıla kadar Avrupa'da temel tıp kitabı olarak okutulmuştur. Bu kitap, sadece tıbbî bilgi değil, aynı zamanda İbn Sînâ'nın doğa anlayışını da taşımaktaydı. Ona göre doğa, Tanrısal aklın düzenine göre işleyen bir sistemdi.

Bu nedenle 13. yüzyıl Batı düşüncesi, Aristotelesçi gelenekle İbn Sînâ'nın metafizik mirasının birleştiği bir dönemi ifade eder. Thomas Aquinas, bu hususu en yetkin biçimde gerçekleştiren bir düşünürdür.

● Thomas von Aquin (1225-1274)

Thomas'a göre Allah sevgisi Allah'ı bilmekle doğru orantılıdır. Dolayısıyla, kişi Allah'ı sevdiği oranda tanır ve bilir. Allah'ı seyretmek ise, zevk ve mutlulukların en yücesidir. Bütün bu fikir ve ifadeleri, aynı şekilde, İhyâ' başta olmak üzere, Gazzâlî'nin tasavvufla ilgili diğer eserlerinde de görmek mümkündür. (Gazzâlî, İhyâü Ulûmi'd-Dîn)

Yine Thomas'ın, Gazzâlî'nin "İhyâ' ve Hikme fî mahlûkâtillah"'ından oldukça etkilendiği, onun "Sevginin tek kaynağının Allah olduğu" ifadesinden anlaşılmaktadır. Thomas, Allah'ı tanımak için akıldan daha mükemmel bir yol vardır, derken yine Gazzâlî'yi örnek alır. Gazzâlî, buna Kur'an tabiriyle ilm-i ledünnî der. Bu durumu Thomas da, Gazzâlî gibi kalpte Allah'ın yaktığı bir ışık ve aydınlanma olarak açıklar. İslam'da Allah sevgisi ile ilgili çeşitli ayetler vardır. Bunlardan bazıları aşağıdadır:

"Allah onları, onlar da Allah'ı sever." (Maide, 5/54), "İman edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için çok merhametli olan Allah, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır." (Meryem, 19/96), "Musa'yı sandığa koy;

sonra onu denize (Nil'e) bırak; deniz onu kıyıya atsın da, benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Musa! Sevilmen) ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim." (Tâhâ, 20/39), "(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir." (Âl-i İmrân, 3/31)

Kalp konusundaki Gazzâlî'nin ayrıntılı görüşleri İhyâ'u Ulûm'id-Din 3.Cilt, 6.Kitapta, Kalbin Acaip Halleri bölümünde ayrıntılı anlatılmıştır. Dahası "İnsanoğlu ancak kalbiyle Allah'ın mârifetine hazırlanabilir. Kalbin dışında herhangi bir âzasıyla mârifete hazırlanamaz. O halde Allah'ı bilen, Allah'a yaklaştıran, Allah için çalışan ve Allah için gayrette bulunan, Allah nezdindeki sırları keşfeden kalptir. Diğer âzalar ise kalbin yardımcılarıdır. Kalbin çalıştırdığı âletlerdir. Efendinin, kölesini çalıştırdığı, çobanın (idarecinin) halkını güttüğü ve sanatkârın âletini çalıştırdığı gibi, kalp de diğer âzaları çalıştırmaktadır." Çünkü Kalp, öyle bir şeydir ki insanoğlu onu tanıdığı zaman, muhakkak nefsini tanımıştır. Nefsini tanıdığı zaman muhakkak Rabbini de tanımış olacaktır.

● Montaigne (1533-1592)

Montaigne, "Denemeler" inde insanın özünü ele almış ve başlıca konu olarak da insanı tanımayı ele almıştır. İnsanı makrokozmik âlemin mikrokozmozu olarak gören Gazzâlî gibi o da "insanda, tabiatta olan hallerin hepsi vardır" diyerek, insanı tanımakla tabiatın daha da iyi anlaşılacağı tezini savunmuştur. Bunu yaparken de doğruyu bulmak için şüphe etmek gerekir, düsturundan hareket etmektedir. (Merdan Güneş, Gazzâlî'nin Batı Dünyasına Etkisi, 2012)

"İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar." hadisinden hareket eden Gazzâlî'ye karşılık Montaigne benzer bir ifadeyle "Ölüm, başka bir hayatın kaynağıdır" der. (İ. Agah Çubukçu, Gazzali ve Şüphecilik, 1996)

● Descartes (1596-1650)

"Kesin bilgi ve tüm bilgilerin hakikati yalnızca gerçek Tanrı'yı bilmeye bağlıdır" (A. Kamil Cihan, İbni Sina ve Gazali'de Bilgi Problemi,1998) ifadesi, Descartes'ı derin düşüncelere daldırmıştır. Descartes'a göre, "Tanrı'nın varlığından şüphe ettiğinizde bile Tanrı'yla ilgili bir Tanrı tasavvuru ve fikrine sahipsiniz demektir.

Sebebin, senin dışında bir şey olması gerekir. Ama bu Tanrı fikri bile senden kaynaklanmış olamaz. Bunun tabii neticesi şudur: Senin düşünen bir varlık olarak, sonsuz olan bir varlık tasavvurunun ne ilk nedeni, ne de onu meydana getiren herhangi bir amil olamayacağın gayet açıktır.“ O, insanın varlığından emin olmasını ise sadece Allah'ın varlığına bağlar. Düşünen bir varlığın olması, Tanrı'nın varlığını zorunlu kılar. Bu, kaçınılmaz bir zarurettir. (İ. Agah Çubukçu, Gazzali ve Şüphecilik, 1996)

“O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler.” (Bakara, 2/255)

Yine Descartes bu konudaki görüşlerini söyle ifade eder: “Sen, deruni bir tefekkürle kendinin fani ve sonlu bir varlık olduğunu kesin bir şekilde kavrarsın, bu yüzden de kendi kendini var etmiş olamazsın. Bunu anlayınca da otomatik olarak sonsuz ve baki olan hakkında bir fikir sahibi olduğun ortaya çıkar. Ama sen bu acziyetinle, tefekkür yoluyla Tanrı'yı kuşatamazsın.”

“Hamd, Âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki Allah'a mahsustur.” (Fatiha, 1/2)

Alemler Allah'ın yarattıklarının hepsini kapsar. Yaratan yarattıklarından münezzehtir. Yarattıklarına benzemez. Gazzâlî ise, aynı konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “Bir kimse gözünü kapatsa, kendi bedenini unutsa ve âlemde gördüğü her şeyi gözünden silse, kendi varlığını zorunlu olarak tanır ve kendinden haberdar olur.”

İnsan şüphelendiği şeyde hakikati, yani gerçeği arıyor demektir. Binaenaleyh, kişi hem şüphelenen hem de çözümü kendinde olan olamaz. (İ. Agah Çubukçu, Gazzali ve Şüphecilik, 1996) Bu sebeple Gazzâlî, hidayeti (kurtuluşu) kendi dışındaki daha büyük bir makamdan, yani Allah'tan umuyordu. Gazzâlî'ye göre düşünmek, varlığı için yeterli bir delil değildi. Dolayısıyla Gazzâlî asırlar sonrası Descartes ile ifade bulan “düşünüyorum, öyleyse varım” kanaatini, büyük bir ihtimalle çok daha önceden tespit ettiği halde bu kanaatle yetinmeyip daha ötesini araması, Gazzâlî'nin şüphesinin daha köklü ve derin olmasının bir nedeni olarak düşünülebilir. Gazzâlî'nin dilinden bu cümle “İrade ediyorum öyle ise varım” olarak Descartes'ten çok önce ifadesini bulmuştur. Mürid irade eden demektir. Allah o kadar kudret sahibidir ki, kullarına kısıtlı bir irade vermekten

çekinmez. Bu çerçevede Gazzâlî gözlerini bir hakikat araştırıcısı olarak daha ötelere çevirmiştir. (Merdan Güneş, Gazzâlî'nin Batı Dünyasına Etkisi, 2012)

● Pascal (1623-1662)

Descartes rasyonal metotlarla kesin (yakînî) bilgiye ulaşmak istiyordu. Pascal ise kesin bilgiye sadece akli yöntemlerle ulaşılabileceği fikrine katılmıyordu. O, kalbin de kendine has bir mantığının olduğunu ve Tanrı'yı hissedecek (algılayacak) olanın akıl değil, kalp olduğunu söylüyordu. Ona göre hakikat, sadece akılla değil, kalp yoluyla da bulunabilirdi. Bütün bu yaklaşımlar, Gazzâlî düşünce dünyasına yabancı olmayan nitelikte olup hatta Gazzâlî'yi anlatıyor gibidir.

İnsan hep tezatlarla iç içedir. "O, büyük olmak ister ama kendini küçük görür, mutlu olmak ister, kendini acılar içinde bulur, mükemmel olmak ister ama kendisinin ne kadar aciz ve eksik olduğunu fark eder." Pascal'a göre de akıl ve mantık bu noktada kendi sınırlarına dayanır ve hakikati başka bir yolla, yani kalp yoluyla da bulabileceğini fark eder. Bu, aklın tamamen köşeye itilip âtıl bırakılması anlamına gelmez. Kalple tanımak demek, asla mantıksızlık, ya da tamamen akıl dışılık demek değildir.

"Tanrı'yı hisseden kalptir, akıl değil. İnanç da işte budur. Tanrı, ancak kalbin algılayabileceğidir, aklın değil." İnsan kalbiyle böyle bir şuura erince, artık kendini Allah'tan alıkoyacak, onu tefekkürden menedebilecek herhangi bir iş ya da meşguliyet aramasına ihtiyaç kalmaz.

Pascal'ın ilhama verdiği değer Gazzâlî'nin keşfe yüklediği değerle aynıdır. Gazzâlî'ye göre de keşf akıldan üstündür. Pascal da Gazzâlî gibi ilham yoluyla elde edilen bilgiyi yakînî bir bilgi olarak kabul eder.

Pascal, sevginin önemine de vurgu yapar ve hakikate ancak sevgi yoluyla ulaşılabileceğine işaret eder. Gazzâlî de İhyâ' ve Kimyâ-i saâdet'te sevgiden bahsederken Allah dostlarının ve sufilerin yolunun sevgi yolu olduğunu ve hakikatin de ancak sevgiyle elde edilebileceğini söyler. Gerçek mutluluğun ancak ölümle başlayacağı, nefsin arzu ve isteklerinin farkında olup da bunlara karşı mücadele etmeyenlerin kör olduğu her ikisinin de ortak kanaatidir.

● Roger Bacon

Paris'teki gelişmelere benzer şekilde İngiltere'de Lincoln piskoposu Robert Grosseteste (1175-1253) ve deneysel bilimin öncüsü olarak kabul edilen İngiliz düşünürü Rager Bacon (1214-1294) da yeni gelişmelerden etkilenen kişiler arasında olmuştur.

İnsanlık tarihinin en büyük düşünürlerinden biri olan ve Orta Çağın mucize çocuğu olarak da adlandırılan Roger Bacon, tecrübe ederek bilgi edinme metodunun ilk habercisi olmasıyla meşhurdur. Ancak, Gazzâlî, Bacon'dan yüzyıl önce bu metodu tarif etmiş ve uygulamıştır. Bu Hristiyan keşisin bu yöntemi İşraki Okulu sufilerinden öğrendiği anlaşılmaktadır. Bilgi toplamakla, eşyanın aslını bizatihi tecrübe ederek öğrenmek arasında büyük bir fark vardır. Bu sufilere ait öğrenme metodu, Batı'da "induktif öğrenme metodu" olarak bilinmektedir. Son iki yüzyıldır büyük gelişmelere sebep olan, pozitivist bilimin temel yöntemi olan "gözlem" aslında sadece Gazzâlî'nin tarif ettiği ve sufiler tarafından uygulanan bir usulden başka bir şey değildir.

Bazı otoriteler, Roger Bacon da dahil, Avrupa'nın Yunan felsefesini de İslam Medeniyetinden aldığında fikir birliği içindedirler.

Faal akıl konusunda daha çok İbn Sînâcı bir çizgi benimseyen Roger Bacon'un, İbn Rüşd'ü bu konudaki görüşleri sebebiyle eleştirmiş olmasına rağmen, Opus Majus adlı eserini İbn Rüşd'ün Faslü'l-makâl'ini model alarak yazdığı belirtilmiştir. (Bekir Karlığa, Batı'yı Aydınlatan İslam Düşünürü İbn Rüşd, 2025)

Ortaçağ hıristiyan din adamı ve felsefecileri Gazzâlî ve İbn Rüşd gibi Müslüman din alimlerini okuyor, fikirler oluşturuyor ve hatta akımlar geliştiriyorlardı. Ancak bu alimlerin İslami Tevhid ruhunu anlamıyorlardı. Başka bir deyişle tevhid inancı olmadan bu alimleri anlamaya çalışıyorlardı. Paganist akılla tevhidi anlamak nasıl mümkün olabilirdi? Tabii bu gerçeği arayışta samimi olduklarını kabul ettiğimiz durumda geçerliydi. Ama Batılı filozofların çoğunun bu âlimleri sırf Aristo şerhlerine ulaşmak için takip ettikleri anlaşılmaktadır. Gazzali, İbn Rüşd gibi âlimleri ancak onların dilinden dinlemek ile anlayabileceğimiz aşikardır.

● Kopernik

Latince adı ile Nicolas Copernikus (1473-1543) Batı biliminde bir devrim yaptığı söylenmektedir. Aslında onun yaptığı bir devrimi başlatmaktır. Bunu tamamlayan ise Isac Newton'dur.

Kopernik 4 önemli görüşü savunuyordu:

1) Uzaydaki gök cisimlerinin hiyerarşik bir yapıda olmadığı,
2) Dünyanın gezegen olarak diğer gök cisimlerinden daha adi ve aşağıda olmadığı,
3) Yer kürü merkezli Alem tasavvurunun reddedilmesi gerektiği,
4) Güneş merkezli Alem tasavvurunun savunulması lazım geldiği.

Kopernik yukarıda görüşlerine rağmen yine de kapalı Evren anlayışını savunuyordu. Meşhur Batı bilim tarihçesi E. A. Burtt, The Metaphysical Foundations of Modern Physical Science, 1980 adlı kitabında önemli bir soruyu gündeme getirmektedir: “Ellerinde hiçbir gözleme dayalı delil olmadan neden Kopernik ve onu takipçisi olan Kepler yerküre merkezli âlem anlayışını savunmuştur.” Burtt bu soruya tatmin edici bir cevap bulamamıştır. Ancak daha sonraki araştırmalar bu soruya cevabın kapısını açmıştır. E. S. Kennedy ve Victor Roberts gibi bilim tarihçilerine göre Kopernik'in modelinin tıpatıp Tusî ve İbn Şatır’ın modeli ile aynı olmasına bakılırsa sistemini ondan kopyaladığını söyleyebiliriz. Ancak bu gerçekler tarihin sayfalarında gizli kalmaktadır. (Alpaslan Açıkgenç, Bilimsel Gelişim Süreci ve Safhaları, 2019)

1957'de Kopernik'in gökbilim matematiği üzerinde çalışmakta olan Otto Neugebauer, Şamlı gökbilimci İbn Şatır'ın (1375) bir metinine rastladı. Neugebauer Arapça okuyamıyordu, ama İbn Şatır’ın ay modelinin her yönden Kopernik'in (1543) modeline benzediğini hemen anlamıştı. Neugebauer, İbn Şatır'ın modelinin yer aldığı “Nihayet el-Sûl fi Tashih el-Usûl” ([Gök bilimsel] İlkelerin Düzeltilmesi İçin Son Talep) eserini, yakın arkadaşı ve meslektaşı Edward Kennedy’den öğrenmişti. Kennedy o zamanlar Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde matematik profesörü ve seçkin bir İslam gökbilim ve matematik tarihçesi idi. Kennedy'nin İbn Şatır’ın metni ile Oxford Üniversitesinin ana kütüphanesi olan Bodleian Kütüphanesinde karşılaşması da şimdi efsaneler arasına girmiş bir rastlantı sonucudur. Bütün bunların sonucunda Kennedy’inin öğrencisi Victor

Roberts Isis'te yayınladığı makalesinin başlığını "İbn Şatır'ın Güneş ve Ay Kuramı: Kopernik öncesi Kopernik modeli" koymuştu.

Bu buluş doğal olarak bilim dünyasını altüst etmişti. Çünkü o dönemdeki yaygın inanış Rönesans biliminin yoktan yaratılmış olduğu idi. Yine bu inanışa göre, eğer kişi ufkunu genişletip biraz Avrupa dışına bakarsa Rönesans biliminin klasik Yunan kaynaklarından esinlendiğini ama İslam kaynakları ile hiçbir ilgisi olmadığını görecekti. Ortak düşünce, Avrupa ile Arap ve İslam dünyasının arasında bir husumet olduğunu varsayıyordu, dolayısıyla bu medeniyetler arasında verimli bir temas söz konusu olamazdı. Neugebauer'in Kopernik'in eserleri ile 200-200 yıl önce oluşturulmuş Arap gezegen kuralları arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ortaya koyması, zamanında şok yaratmıştır. Bu olay hâlâ Bilim Tarihi hakkındaki ikincil kaynaklarda tam anlamıyla kabul edilmemiştir. Çok az araştırmacı bunun önemini takdir etmektedir. (Georg Saliba, İslam Bilimi ve Avrupa Rönesansının Oluşumu, 2015)

Bu buluş yine de bir inceleme başlattı. Neugebauer araştırmasını genişletti ve Rönesans ile İslam dünyasının bilim insanlarının eserleri arasında benzerlik aramayı sürdürdü. Bernard, Carra de Vaux'nun 1893'te, "Les spheres celestes selon Nasireddin el-Tusî" adı altında Fransızcaya çevirdiği Nasireddinin el-Tusî'nin (ö.1274) "Tezkire fi İlm el-Hey'e" adlı eserinin 1260-61 yılında yazılmış bir bölümünde Neuegebauer, Tusî Çifte Bağının matematiksel kanıtını gördü.

Tusî bu teoremi 1247'de "Tahrir el-Mecisti" (Elmecisti'nin Yeniden Yazılışı) eserinde önermişti. Bu öneri, Batlamyus'un gezegenlerin enlemsel kuramına itiraz etmek için yapılmıştı. Tusî, teoremin bu arka planından daha sonra söz etmemiş ve Carra de Vaux da buna işaret etmemiştir. Neugebauer ise Arapça metinler üzerinde doğrudan çalışma yapmadığı için bunu farkında değildi.

1973'te Willy Hartner, aynı teoremin Kopernik tarafından sunulan kanıtında inanılmaz bir özellik görür. Hartner, Tusî'nin 1260-61 tarihli kanıtı ile Kopernik'in 1543 tarihli kanıtını karşılaştırdığında, ikisinin de temel geometrik noktalar için aynı alfabetik işaretleri kullandığını fark eder. Tusî'nin Arap harfi "Elif" ile işaretlediği belli bir noktayı Kopernik eşdeğer Latin harfi "A" ile göstermiş, Tusî'nin "be" kullandığı yerde "B" demiş, vb. Sadece Tusî'nin "zeyn" sözcüğüne karşılık Kopernik "F" harfini kullanmıştır. Kullanılan işaretlerin bu aynılığı karşısında Hartner, Kopernik'in İtalya'da iken Tusî'nin eserlerinden haberdar

olduğunu ileri sürdü. Hartner'in burada yaptığı çıkarım, Kopernik'in Tusî'nin eserini dolaylı olarak bildiğidir. Bu bilginin Kopernik'e doğrudan ulaşmış olmasına imkan yoktur .Çünkü ne Kopernik Arapça biliyordu ne de Tusî'nin Teoremi içeren eser Latinceye çevrilmişti. Hartner'e göre Kopernik ,Tusî'nin eserindeki şekli kendine anlatması için bir adam tutmuştur. (Georg Saliba, İslam Bilimi ve Avrupa Rönesansının Oluşumu, 2015)

Swerdlow, Kopernik'in 1514'ten önce yazılmış "Commentariolus" (Küçük Yorum) adlı eserindeki Merkür modelini incelediği anda, Kopernik'in açıkladığı modelin öneminin pek farkında olmadığını anladı. Swerdlow şöyle söylemektedir: "Kopernik'in açıklaması ile ilgili tuhaf bir durum var… Kopernik, modelle ilgili bir şeyin farkında değil. Model, yerküre (dış çember merkezi demek istiyor) elips tepeleri çizgisine göre 90 derecede olduğunda Merkür'e daha büyük bir yörünge (dış çember demek istiyor) vermek için değil, yerküre (dış çember merkezi demek istiyor) afele göre (apoje, yeröte) + - 120 derecede olduğunda en büyük uzamaları (elongyon) oluşturmak üzere tasarlanmış."

Tüm problemler açıklığa kavuştuktan sonra Swerdlow konuyu şöyle bağlıyor: "Buradan anladığımıza göre Kopernik, model ile Merkür'ün görünen hareketi arasındaki ilişkiyi bilmiyordu. Demek ki model kendi buluşu değildi; eğer öyle olsaydı, yerküre elips tepeleri çizgisine göre 90 derecede olduğunda Merkür'ün daha büyük bir yörüngede hareket ediyor gibi "göründüğünü" belirten saçma ifade yerine, modelin temel amacını anlatırdı. Diğer tek seçenek, Kopernik'in bunu tam anlamadan kopya etmiş olmasıdır. bu model İbn Şatır'a ait olduğunu göre bu durum, Kopernik'in tam anlamadan bir kaynaktan kopya ettiğinin ve bu kaynağın İbn Şatır'ın gezegen kuramının bilinmeyen bir yolla Batıya taşınmış olduğunun en iyi kanıtıdır."

Swerdlow daha sonra Kopernik gökbilimini Rönesans gökbilimi çerçevesinde incelerken, Kopernik ile selefleri arasındaki ilişkiye ve özellikle Merkür modeline geri döner ve şöyle der:

"[Meragna gökbilimcilerinin] buluşlarının Doğu'da Arapçadan, Batıda Latinceye taşınması konusu belirsizdir. Öte yandan, Commentariolus'da Kopernik'in ay ve boylamsal gezegen kuramı, Merkür konusundaki ek karışıklıklara kadar, güneş merkezli düzenleme ve "Alfosine Tabloları" ndan parametrelerin alınması hariç İbn Şatır'ınki ile tıpatıp aynıdır. Bu kadar çok ve karmaşık ayrılıklar ışığında

Kopernik'in selefleri hakkında hiçbir bilgisi olmadığına inanmak zordur.”

Kopernik'in çalışmaları ile Urdi’nin, Tusî’nin ve şimdi İbn Şatır’ın çalışmalarının karşılıklı bağlılıklarının kanıtları, İslam dünyasından Rönesans dünyasına gökbilimsel fikirlerin taşındığı iddiasını güçlendirmektedir. Urdî’nin, Tusî’nin ve İbn Şatır’ın çalışmaları, yeni teoremleri ve matematiksel teknikleri, önceki İslam gökbilimine organik olarak bağlıydı ve onun ayrılmaz parçası idi. Bu kanıt, önceki yıllarda elde edilen gökbilim sonuçlarının 16. yüzyıla kadar gelişip Kopernik’in oluşturmaya başladığı yeni gökbiliminin araçları haline geldiğini göstermektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Swerdlow ve Neugebauer’in Kopernik’in matematiksel gök bilimi ile ilgili son kitaplarındaki şu ifadeyi anlamak mümkündür: Kopernik’i tümüyle soyutlanmış ve kendi oluşturduğu yapıların temeli üzerine yeni bir gök bilim kurmuş bir insan yerine, son Meraga gökbilimcisi olarak görmek daha doğru olacaktır.

Daha da ötesi, Kopernik'in yeni olarak algıladığı bu matematik teoremleri ve teknikleri, Arapça yazan gökbilimciler tarafından yüzyıllar boyunca, Kopernik’ten çok önce, onun zamanında ve hatta ondan sonra da yaygın olarak kullanılmıştır. Bu konuda İslam dünyasında, Latin Batı’da görülmeyen devamlı bir gelenek vardır. Kopernik’in zamanında Tusi Çifte Bağının kullanıldığına dair Latin kaynaklarda bazı ifadeler bulunmaktadır, ama daha fazlası yoktur. Biraz önce tartıştığımız benzerlik çokluğunu bulmak mümkün değildir.

Burada vurgulamamız gereken nokta, İslam dünyasında elde edilen gökbilimsel sonuçların Yunan gökbilim geleneğine itiraz, onu yeniden yapılandırma ve onun hakkında kuşku oluşturma şeklinde olduğudur. İbn Sina'nın ve İbn Rüşd’ün eserleri, büyük olasılıkla bunların içerdiği Yunan Aristo düşüncesine ulaşabilmek için çevrilmişti; ama sözünü ettiğimiz matematiksel ve gökbilimsel sonuçlar, Yunan kaynaklarına isyanı simgeliyordu. Bu eserler Yunan düşüncesi yerine, Yunan düşüncesinin eleştirisini içeriyordu. Arap gökbilimsel kaynaklar, bize söylendiği gibi Yunan gökbilimini “saklamıyor”, tersine ona alternatif yaratıyordu. (Georg Saliba, İslam Bilimi ve Avrupa Rönesansının Oluşumu, 2015)

Batının İslam Bilim ve Medeniyetini İtibarsızlaştırmaya Çalışması

Batı, İslam medeniyetinden hem istifade etmeye çalışmış hem de onu elinden geldiğince kötülemeye ve aşağı görmeye çalışmıştır. Bunun nedenleri aşikardır. Çünkü İslam Hıristiyanlarla yaptıkları savaşlarda Orta çağ boyunca galip gelmiştir. Bu nedenle Batı İslam'a daima düşman gözüyle bakmıştır. Müslümanlardan aldıkları ilim ve sanatı, kendi toplumlarına yanlış algılarla tanıtmıştır. Müslümanlardan aldıkları ilim ve sanatı eski Yunan ve Roma dönemine ait olduğunu iddia ederek büyük bir sahtekarlık yapmışlardır. Bu yaptıkları hiçbir dini ve medeni ahlakla bağdaşan şeyler değildir.

Buna rağmen Batı'da bazı ilim adamları dürüst davranarak bu gerçeği dile getirmişlerdir. Aşağıda bu konuda yerli ve yabancı düşünürlerin açıklamalarına yer vererek gerçeğin ne olduğunu anlatmaya çalışacağız.

Şair ve yazar Sezai Karakoç (1933-2021), "İnsanlığın Dirilişi" adlı yazısında, Rönesans ile zirveye çıkan Batı medeniyetinin ilerleyen dönemde takındığı tavrı eleştirirken, Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu bilgiyi Doğu'dan aldıktan sonra, kendi bünyesine kattığını, ancak ardından İslam medeniyetine karşı yıkıcı ve inkârcı bir yola saptığını belirtir. Karakoç şöyle der: "Rönesans sonrası Avrupa, İslam medeniyetini yakıp yıkmaya, inkâr etme yoluna gitmiştir. Endülüs medeniyetinin başına gelenler bunun canlı örneğidir".

Gerçekten de Rönesans'tan sonraki birkaç yüzyılda Avrupa, Akdeniz'in batısındaki son İslam toprağı olan Endülüs'ü tamamen yok etti (1492). Ardından sömürgecilik çağında Kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar pek çok İslam ülkesini siyasi ve ekonomik kontrol altına aldı. Bu dönemde Batı, artık İslam dünyasını bir rakip medeniyet olarak değil, geri kalmış bir unsur olarak görmeye başladı. İslam'ın Rönesans'a katkıları Avrupalı zihinlerde silikleşirken, oryantalist bakış açısı ile Doğu genellikle egzotik ama durağan bir geçmişe indirgeniyordu.

19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa devletleri İslam coğrafyasının büyük kısmını kolonileştirdiler veya nüfuslarına aldılar. Bu süreçte ilim ve kültür paylaşımından ziyade, ekonomik sömürü ve güç mücadelesi ön plana çıktı. Müslüman toplumlarda Batı'ya karşı güven iyice sarsıldı.

Karakoç'un belirttiği gibi, Batı medeniyetinin Asya ve Afrika'da tepki görmesinin sebebi, bu medeniyetin önce bilgiyi alıp sonra o medeniyeti (İslam'ı) inkâr etmesiyle oluşan bakış açısıdır. Yani, dün ilim aldıkları İslam'ı bugün küçümseyip

sömürgeleştiren bir Batı görüntüsü, karşılıklı saygıyı yok etti. Sonuç olarak, Rönesans ile nispeten sıcak olan İslam-Batı ilişkileri, zamanla güç asimetrileri, tek taraflı ilerleme, sömürgecilik ve zihniyet değişimleri nedeniyle zayıfladı.

15. yüzyıldan itibaren güçlenen Avrupa devletleri, Rönesans'ın getirdiği coğrafi keşif ve teknolojik ilerlemeler sayesinde denizaşırı topraklara ulaşmaya başladılar. Coğrafi keşifler (1488'de Bartolomeu Dias'ın Afrika'yı dolanması, 1492'de Kristof Kolomb'un Amerika'ya ulaşması, 1498'de Vasco da Gama'nın Hindistan'a varışı vb.), Avrupa'nın dünya ölçeğinde etkinliğini artırdı. Bu keşifler, kısa sürede sömürgeciliğin başlangıcına dönüştü.

16. yüzyılda İspanya ve Portekiz Güney Amerika ve Hint Okyanusu'nda koloniler kurarken, 17.-19. yüzyıllarda İngiltere, Fransa, Hollanda gibi güçler Afrika ve Asya'da geniş koloniler edindiler. Roger Garaudy, Rönesans İle eşzamanlı olarak doğan kapitalizm ve sömürgeciliğin, insanlık tarihinin rotasını tek taraflı bir biçimde Batı lehine çevirdiğini belirtir. Ona göre Rönesans'tan bu yana dünya tarihi adeta sadece Batı'nın hikâyesi gibi sunulmuş. Batı dışındaki medeniyetler ya görmezden gelinmiş, ya küçümsenmiş ya da doğrudan tahrip edilmiştir.

Bu süreçte görünen tek "ilerleme", yoksul ülkelerin maddi sefaletinin ve Batı'nın manevi sefaletinin büyümesidir. Bu ifade, Rönesans sonrasındaki küresel dengesizliğin özeti gibidir. Avrupa zenginleşirken, Asya ve Afrika'nın bir kısmı ekonomik açıdan sömürülmüş, Batı da maneviyatını yitirme pahasına maddi zafere odaklanmıştır.

Afrika, Rönesans sonrasında özellikle köle ticareti ve sömürge yönetimleri ile perişan edildi. 16. yüzyıldan 19. yüzyıla dek on milyonlarca Afrikalı köleleştirilip Atlantik ötesine taşındı. 19. yüzyılın "Afrika'nın Paylaşımı" döneminde neredeyse tüm Afrika kıtası Avrupa güçlerince işgal edildi. Bu durum, Afrika'daki yerel medeniyet dinamizmini kırdı, ekonomik düzenlerini Avrupa çıkarlarına bağımlı hale getirdi.

Karakoç, Rönesans'tan sonraki 500 yıllık dönemi "Avrupa dönemi" olarak niteler ve bu dönemde Asya'nın adeta ölüm uykusuna yattığını, Afrika'nın ise gerçek anlamda tarih sahnesinden silik hale geldiğini belirtir (Karakoç, İslam'ın Dirilişi). Bu güçlü tespit, söz konusu asırlarda Asya ve Afrika'nın maruz kaldığı durumu anlatır: Asya büyük oranda duraklamış, Afrika ise kendi kaderini belirleyemez hale gelmiştir.

Asya için etkiler daha farklı ve çeşitlidir, zira Asya hem İslam dünyasını hem de Çin-Hint uygarlıklarını içerir. İslam dünyasının Asya'daki bölümü (Ortadoğu, Güney Asya) Osmanlı, Safevi, Babür gibi imparatorluklar döneminde Rönesans'la aynı yüzyıllarda önemli kültürel üretimler yapmış olsa da, 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldılar. Hindistan, önce kısmen Portekiz'in ticari nüfuzu altına girdi, sonra 19. yüzyılda tamamen İngiliz sömürgesi oldu.

Çin ve Japonya gibi Rönesans'tan bağımsız kendi gelişim çizgileri olan uygarlıklar bile 19. yüzyılda Batı baskısıyla yüzleşti. Japonya bu etkiye Meiji Restorasyonu ile cevap verip hızla modernleşirken, Çin'de imparatorluk Batı karşısında zayıfladı. Kısacası, Rönesans'ın dolaylı bir sonucu olarak beliren Batı'nın küresel üstünlüğü, Asya toplumlarını ya baskı altına aldı ya da kendini yenilemeye zorladı.

Bir yandan da Batı'nın kendi değerlerini küreselleştirmesi söz konusu oldu. Sömürge yönetimleri eğitim sistemlerine Avrupa müfredatını soktular. Asya ve Afrika'da birçok entelektüel batı tarzı eğitildi, kendi toplumlarını bu kalıplarla eleştirmeye başladı.

Rönesans'ın Avrupa'da başlattığı ekonomik ve teknolojik atılım sayesinde Batı, Asya ve Afrika üzerinde yüzyıllar boyu sürecek bir hakimiyet kurdu. Bu hakimiyet döneminde bu kıtalar büyük acılar yaşadı, gelişmeleri baltalandı ancak aynı zamanda modern dünyaya adapte olma yönünde adımlar da attılar.

Cemil Meriç, Avrupa'nın Rönesans ile gelen yükselişinin altında Amerika'nın keşfi ve sömürgelerden akan zenginliğin bulunduğunu hatırlatarak, Asya ve Afrika'nın bu tabloda genellikle kaybeden tarafta olduğunu ima eder. Hatta birçok düşünür, bugün Asya ve Afrika'daki ekonomik-sosyal sıkıntıların kökeninde o dönemdeki sömürgecilik mirasının bulunduğunu belirtir.

Sezai Karakoç da Batı'nın bu dönemdeki icraatlarını "başkasından aldığını öyle allayıp pulladı ki neredeyse hiç belli olmadı ve sonra da aynı medeniyeti (İslam'ı) yok etmeye girişti" diyerek eleştirir. Asya ve Afrika halkları, bu yüzden Batının "ilerleme" söylemine tepkiyle baktılar. Pek çok yerde bağımsızlık mücadeleleri verip sömürge prangasını 20. yüzyılda kırdılar. Fakat halen küresel düzende Batı merkezci yapı tam anlamıyla değişmiş değildir. Rönesans ile başlamış olan dengesizlik, günümüzde farklı formlarda varlığını sürdürmektedir.

Avrupa'daki yaygın kanaat ise İslam dünyasının da eninde sonunda Batı'nın çizdiği yolu izlemesi gerektiği yönündeydi. Bu bakış açısı, Avrupalıların İslam toplumlarına genellikle "modernleşmemiş", "geri kalmış" şeklinde etiketlerle yaklaşmasına yol açtı. Rönesansla başlayan ve Aydınlanma ile keskinleşen oryantalizm, Doğuyu (özellikle İslam'ı) değişmez, gelişmeye kapalı, egzotik bir nesne olarak resmetti. Bu entelektüel yaklaşım, Avrupa'nın İslam'a bakışının temelinde yatan kalıp yargıları üretmiştir.

Roger Garaudy, "Geleceğimizde İslam Var", 2025 adlı kitabında Batı toplumunun tarih içinde Müslümanlara bakışındaki değişimi şu çarpıcı örneklerle anlatır:

"Bir zamanlar Haçlı Seferleri döneminde Avrupalılar Müslümanları "kâfir" olarak damgaladı. 19.-20. yüzyılda sömürge karşıtı direnişlerde (özellikle Fransızların Cezayir'i işgali sırasında) aynı kişiyi "terörist" diye niteledi. Oryantalistler ise Müslümanları, sanki incelemek üzere müzeye konulmuş "müzelik bir eşya" gibi ele aldılar. Avrupa sanat ve edebiyatında ise Müslüman imgesi bazen "romantik bir çöl bedevisi" klişesine indirgenerek egzotik bir fantezi unsuru yapıldı.

Günümüzde Avrupa'nın İslam'a bakışındaki Rönesans dönemi etkisine somut bir örnek olarak, laiklik ve sekülerizm tartışmaları verilebilir. Avrupa toplumları, Rönesans'ın ardından gelişen seküler anlayışı evrensel bir norm kabul ederek, İslam dünyasındaki farklı tarihsel tecrübeleri değerlendirmekte zorlanabiliyorlar. Örneğin başörtüsü, minare yapımı, helal gıda gibi konular bazı Avrupa ülkelerinde kimlik tartışmalarına dönüşüyor. Bu aslında farklı değer sistemlerinin çatışması anlamına geliyor. Rönesans ile temelleri atılan Avrupa kimliği, kendini "ilerici, akılcı" olarak tanımlarken, İslam'ı bu kimliğe uymayan bir eski çağ kalıntısı gibi görme yanlışına düşüyor.

Aslında Rönesans ve Aydınlanma hareketleri kendi insanlarına bir bakıma kötülük etmiştir. Onlara maddi zenginliği hayatın amacı olarak göstermiştir. Böylece bu insanlar dünya üzerindeki varlıklarının asıl amacını unutmuşlar ve maddesel bir parçacık haline gelmişlerdir. Tahrif edilmiş Hıristiyanlık dini onlara ters geldiğinden, insanları doğruya yöneltmek yerine onları sekülerleşmeye ve dinsizliğe itmiştir. Bu o insanları mutlu etmemiştir. Ruhları kararmış ve insanlıklarını unutmuşlardır. Böyle durumda olan insanlar, başkalarını sömürmek ve onları savaşlarla yok etmeği amaç edinmişlerdir. Bunun sonunda insanlar arasında savaşlar eksik olmamıştır. Bu savaşlar bugün de devam etmektedir.

Ancak bu yanlışlığı farkında olan batılı aydınlar da vardır. Onlar batının bu saçma düşüncelerini terk edip İslam anlayışına yönelmişlerdir. Örneğin Roger Garaudy gibi bir zamanlar Marksist olup sonra İslam'ı seçen düşünürler, Doğu ve Batı medeniyetleri arasında diyalog kurulmasının önemini vurgularlar. Garaudy, Batı'nın kendi yolunun çıkmazlarını (manevi buhran, aşırı materyalizm) aşabilmesi için İslam'ın değerleriyle yeniden tanışması gerektiğini belirtir.

Sonuçta, Avrupa'nın İslam'a bakışı Rönesans döneminden miras kalan bir iki yüzlülüğü barındırır. Bir yanda İslam'ı tarihte belli katkılar yapmış ama devrini tamamlamış bir uygarlık olarak görme eğilimi, diğer yanda modern dünyada onu entegrasyon sorunu veya siyasi bir tehdit olarak algılama eğilimi. Bu algılar, asırlık önyargıların güncellenmiş halleridir. Bunun karşısında, hem Avrupa'da hem İslam dünyasında sağduyulu birçok kesim, tarihsel gerçeklerle yüzleşerek karşılıklı saygıya dayalı yeni bir diyalog kurma çabasındadır.

Rönesans'ın kazandırdığı bilimsel ve eleştirel düşünce yöntemleri aslında bu yüzleşmeyi kolaylaştırabilir Zira tarihî mitleri yıkmak ve birbirine ayna tutmak için eleştirel akıl gereklidir. Roger Garaudy'nin "geleceğimizde İslam var" derken kastettiği, Batı'nın kendi geleceğini inşa ederken İslam'ı düşman bellemek yerine onun insani ve manevi değerlerini de paylaşıma katması gerektiğidir. Bu, elbette uzun vadeli bir dönüşüm gerektirir. Fakat geçmişin yanıltıcı algılarını aşıp Rönesans'tan bugüne uzanan süreci doğru okumak, bu dönüşümün ilk adımı olacaktır.

Müslümanlar hakkında insaf ve hakkaniyet dairesinde hareket etmek ve faaliyetini takdir etmek için bu kadar uzun bir zaman geçmesinin sebebi ne olabilir. Bu sualin cevabını Hristiyanların daha eskiden başlayarak hasımlarına karşı besledikleri sönmez bilmez düşmanlıkta aramak icabeder. Bundan başka Endülüs Müslümanlarının medeni tesirini mümkün mertebe unutturmak ve insanlığa karşı başardıkları büyük hizmetleri inkar etmek için sarf olunan gayretleri de hesaba katmak icabeder.

Hristiyanlık kilisesinin ilk kuruluşundan başlayarak Yunan Roma putperestliğine karşı ne kadar vahşiyani davranmış olduğunu biliyoruz. Fakat İslam'ın üstün gelmesi üzerine İslam sanat ve edebiyat hazinelerine karşı saldırı daha korkunçtu. Hristiyanlar nefret ettikleri hasımlarına karşı irtikap ettikleri cinayetleri onlara yüklemekte tereddüt etmiyorlardı. Müslümanlar tarafından asırlarca önce

keşfolunan veya icat edilen şeyler Hristiyanlara mal ediliyordu. Şayet buna imkan bulunmazsa bu keşif ve icatların değeri küçültülüyor tesiri inkar olunuyordu. Fakat bu hal Orta Çağ'a münhasır değildi. İslamiyet'e ve ona bağlı her şeye karşı duyulan aşırı düşmanlık yakın zamanlara kadar miras kalarak devam etmiştir. O kadar ki bu düşmanlığın izlerini bugün dahi bulmak mümkündür. Din düşmanlığını ortadan kaldıran araştırma hakimiyetinin doğması ve İslam kültürünün değerini belirtmesi için asırlar geçmiş ve ancak bu asırlar geçtikten sonra İslamiyet'i tetkik etmeye engel olan sayısız maniler ortadan kalkmıştır.

Batı bilim geleneği İslam astronomi kitaplarına ulaşınca önemli bir değişim yaşamaya başladı. Aristo felsefesi ve Müslümanlarca Batlamyus olarak bilinen Mısırlı astronom Ptolemy astronomisine dayalı Batı biliminde anlatılan Evren yapısının yanlış olduğu artık anlaşılmıştı. Bunun düzeltilmesi diğer birçok yanlışını da düzeltilmesini gerekli kılıyordu. İşte Batı bilimi çorap söküğü gibi bu yanlışları birbiri ardınca düzelttikçe büyük atılımlar yapmış ve bu atılım nihayet Newton fiziğiyle son bulmuştur. Bundan sonraki dönem artık modern dönem olarak bilinmektedir. Böylece Batı medeniyeti tarihi de kendi kimliğini belirleyebilecek duruma gelmiştir. Modern dönem, içinde yaşanılan çağ olması hasebiyle çok iyi bilinmektedir. Modern döneme, İslam atlanılarak geçildiği için eski çağ Yunan bilim ve felsefesi ile gelindiği düşünülmektedir. O halde temelde tarihte karşımıza üç çağ çıkmaktadır: Eski çağ, Modern çağ ve - ikisi arasında kalan da zaman itibariyle orta olduğuna göre - Orta Çağ'dır. Batı böylece kendine bir kimlik oluşturduğundan İslam'ın araya girmesi bu kimliği zedeleyecek ve kirletecektir. İşte Batının bilim ve felsefe tarihinde İslam medeniyetini göz ardı etmesinde yatan sorun bu kimlik sorunudur. Batı kendi kimliğini modernite ile yakalamıştır. Moderniteye ise, kiliseye karşı çıkmakla ulaşılabildiğinden modernite ancak seküler bir anlayışla elde edilebilmiştir. Bu bakımdan seküler dünya görüşü artık batının vazgeçemeyeceği bir kimlik olmuştur. Orta Çağ'ın önemi ise aşılması gereken bir düşünce sistemi sayıldığı halde Batının modernite kimliğine eskiçağ Yunan ve Roma medeniyetinden bir geçiş teşkil etmesidir. (Alpaslan Açıkgenç, Bilimsel Gelişim Süreci ve Safhaları, 2019)

Arapların bilgi birikimine katkılarının görmezden gelinmesi başka hiçbir alanda Tıp tarihindeki kadar belirgin değildir. Alanın uzmanlarının verdiği eserler hariç tutulursa kültür tarihçileri doğrudan doğruya günümüzdeki Tıp pratiğinden Antik

çağa uzanan bir çizgi çekmeye çalışmış ve bu alandaki diğer katkıları dışlama eğiliminde olmuşlardır. Avrupa tıbbının soy ağacını doğrudan klasik çağ dünyasına kadar geri götürmek mi, yoksa dışarıdan belirgin bir katkının olduğunu gerçeğini hesaba katmak mı gerektiği meselesine Montpellerin tıp tarihi açıklık getirmektedir. Montpeller akdeniz dünyasının dört bir tarafından uzmanların getirdikleri tıbbi bilginin merkezi oldu. Antik çağın ve Arapların bilimi uygulama düzeyinde yayıldı ve Yahudiler tarafından büyük ölçüde çevrildi. Çevirileri yapanlar özellikle Toledo'daki Yahudi hekimler ve 12. yüzyılda Endülüsten kaçan Endülüslü Yahudilerdi. Örneğin 13. yüzyılın ikinci yarısında İbn-i Meymun, el-Razi, İbn-i Sina ve daha başkalarına ait bir düzine kadar tıp eserini İbraniceye çevrildi. Sonunda Avrupalı bilim insanları Galenos'un külliyatına doğrudan ulaşmışlardı. Ancak malzemenin büyük bir bölümünü Müslümanlar muhafaza etmişlerdi. Aynı şekilde Aristotelesçi külliyatı ilkin reddetmiş olan yeni üniversitelerin artık kabul ediyor olması başlı başına bir sekülerleşme emaresiydi.

Araplar ve başta Hint ve Çin olmak üzere diğer ilim geleneklerinin yaptığı katkılar görmezden geliniyordu. Bu durum, Rönesansı bütünüyle Avrupa'ya özgü bir olaya dönüştürmek, yegane ve eşsiz bir olgu olarak görmek ve diğer kültürlerin katkılarını hiçe sayan bir küstahlık ve tarihselcilik göstergesidir. Bu hiçe sayış kültür tarihinin yalnızca geçmişteki seyri ile değil gelecekteki seyriyle de ilgili bir yanlış anlamaya yol açar.

Demek ki Tıp örneği bilimsel araştırmanın canlanmasında Avrupa'nın Müslüman komşularına ne denli borçlu olduğunu gösteriyor. Avrupalı bilim insanları Rönesansı sıklıkla klasik çağ birikiminin dolaysız bir yeniden doğuşuymuş, sanki bilgi tohumu elverişli dış koşullar olduğunda kendiliğinden filizlenmek için hazır bekliyormuş gibi değerlendirirler. Oysa İslam bu yeniden doğuşa epeyce aracı olmuş ve tıpta İranlı el Razi, felsefede İbni Rüştün Aristoteless ve Platon üzerine yazdığı şerhler gibi yapıtlarla bu yeniden doğuşu teşvik etmiştir. İslam'ın kendi önemli katkılarını ve daha doğudaki ülkelerin katkılarını saymıyoruz bile. Ancak baskın paradigmaya göre Rönesans Avrupa'nın Avrupa'ya özgü bir yeniden doğuşu olarak düşünülür. Bu klasikleri yeniden dirilttikleri için hümanistlerin benimsediği bir düşünceydi ve yalnızca genelde halk arasında değil tarih ve sosyal bilimler alanlarındaki birçok bilim insanı üzerinde de etkili bir düşünce oldu. Avrupa'ya özgü olan şey, tıpta ve diğer bilimlerde Antik Çağ ile aradaki ciddi

süreksizlikten kaynaklanan bir ihtiyaç, bir canlanmaya duyulan bu gereksinimdir. Bununla birlikte Avrupalılar Antik Çağa yönelerek ve bunu yeniden ilgi duyulmasını sağlayarak Antik Çağdan Rönesans'a dek olan gelişimle ilgili tarihsel bir süreklilik kurdular. Ne var ki bu çizgi aslında radikal bir kesintiye uğradı. Geçmiş ve günümüz arasındaki yol tıp tarihinde de açıkça görüldüğü gibi belirgin bir biçimde engebeli ile.

Bu dönemde İslam Tıp ve biliminin açık üstünlüğünün önemli bir sebebi de İslam hakimiyetindeki bölgede bilginin dolaşımıydı. Büyük ölçüde kağıt kullanımından dolayı bu dolaşım daha yaygın ve hızlıydı. Çok sayıda kütüphane vardı ve genelde bilginlere açıktı. Memnun 832'de Bağdat'ta Beyt'ül hikme'yi kurdu. Basra'da Kitap Evi vardı. Musul'da öğrencilere kağıt temin ediliyordu. Kahire de Saray kütüphanesinde 18.000 yabancı bilimler kitabı vardı. Halife Hâkim tarafından Kurtuba'da kurulan Darül hikme'de okuma odaları vardı. Kütüphaneciler ücretliydi ve öğrencilere barınma imkanı sağlıyordu.

Kurmaca uzamın perspektif bakımından ölçümünün sanıla geldiği gibi 15. yüzyılda Floransa da ortaya çıkmadığı, bundan 400 yıl önce bilinen Arap gökbilimci ve matematikçi İbni Heysem (965-1039) tarafından geliştirilmiş olduğu gösterilmiştir. Heysem'in "görsel ışınlar kuramı" konusundaki kitapçığı "kitab-ı manasır" (Optik kitabı) ilk olarak 1028'de Kahire'de basıldı ve "perspektife" başlıklı Latince çevirisi 13. yüzyıldan başlayarak Batı üniversitelerinde okunmaya başladı. İbni Heysem matematiksel bir temele dayanarak ışık kırılmasını hesapladı ve böylelikle gözün ışığın yaydığını varsayan yani Antik Çağ görüşünü çürüttü. ibn Heysem kamerayı ilk deneyen kişi olduğu gibi gördüğümüz şeyin beyinde oluştuğunu da öğretti. Bu tür anlayışların kabul görmesi bazı Arap saraylarında uygulanmakta olan akılcı deneysel düşünme yöntemini gerektiriyordu. Oysa Floransa Rönesans öncesinde bu düşünme biçimi batıda ancak Roger Bacon gibi istisnai örneklerde kendini gösterdi. Orta çağdaki bu Arap birikiminin bir dereceye kadar Rönesans sanatçı ve yazarları tarafından devralınmış ve bunun hakkı teslim edilmemiştir. Veya batılı Antik Çağ kaynaklarına atfedilmiştir. 19. yüzyıl ortalarından itibaren perspektifin batıda ortaya çıktığını ilan eden sömürgeci kibir bunun Arap kaynağının tanınmasına engel oldu. Avrupa Rönesansı ve bunun başkenti Floransa'yı yabancılara karşı bir estetik kurmacısı düzeyine çıkardı.

Yazar Ahmet Kabaklı, “Bir Hakkın Teslimi” adlı yazısında, harcıalem batının 14 asırdan beri İslam dünyasına karşı duyduğu kompleksin, kıskançlığın ve düşmanlığın yalan ile halhamur olmuş iddiasını kendi yığınlarına benimsetmekle kalmamış, aynı zamanda bize de kabul ettirmiştir. Türk, Arap, İran medeniyetinden aldığı 1001 unsur ve değeri toptan inkar etmekle kalmamış onu hiçe sayma propagandasıyla da yetinmemişler, ayrıca İslam ülkelerinde kendi dar görüş ve kötü niyetlerine uygun aydınlar yetiştirerek onları bizzat öz milletleri ve medeniyetleri aleyhinde yerli propagandacılar, töre bozguncuları, kültür beşinci kolları gibi kullanmışlardır.

Alman yazar Sigrid Hunke, “Avrupa’nın Üzerine Doğan İslam Güneşi” kitabında, Batının bu iç kompleksini gizlemeye çalışan ve üstün İslam medeniyeti karşısında ezilişlerinin gurur şeklinde ifadesi olan tutumu ile alay ederek şöyle diyor:
“Kendilerine, Batı’nın ve 20. yüzyıl insanlığının sayısız değerler borçlandığı İslam medeniyetinden söz ederek hakikati ortaya çıkarmak zamanının geldiğine inanıyoruz. Heyhat! Yüz tane tarih, ilim, fikir, sanat eserini karıştırsanız 98'inde bu medeniyetin adını bulamazsınız. Bu harcıalem eserler Mısır ve Mezopotamya'ya kısaca dokunduktan sonra, Yunan ve Roma'yı uzun uzun ve hayranlıkla anlatırlar. Sonra bin yıl sanki hiç yaşanmamış gibi hemen yeni çağa atlarlar.

Pek tabii Avrupa'nın en yakın komşusu, medeniyette hocası olan İslamların tam 700 yıl medeniyet ışığını taşıdıklarını, böylece Yunanlardan iki kere daha fazla bir zaman insanlığı aydınlatmış olduklarını ağızlarına bile almazlar. Onlara sorarsanız: O kadar çok sayıda İslam sanatkar, tabib, filozof, dilci, besteci, edebiyatçı, mucit, mimar, matematikçi vs.sinin rolleri sadece İlk Çağ Yunan düşünce ve ilim hazinelerini Batı’ya aktarmaktan ibarettir. Yani onlara, o da sırf Yunanlıların hatırı için bir çeşit postacı görevi lütfen verilmekte, asıl maksat da burada gizlenmektedir. Asıl maksat… İslam medeniyetinin Avrupa'ya hocalık eden büyük başarılarını unutturmak ve onlara hakaret etmektir.”

Bugüne kadar kendi mazimiz ve benliğimiz aleyhinde bizi söyleten çirkin hükümler, hep kıskanç batıdan geliyordu. Şimdi ise yine gerçek ve şerefli batıdan ilim ve fazilet dolu başka bir ses geliyor. Bu ses mağrur ve sömürgeci Avrupa'nın

yalnız ilmini, tıbbını, tecrüb-i müşahede metodunu, hukuk kurallarını çoğunu, matematik, astronomi, fizik, kimya esaslarını değil aynı zamanda görgüsünü, musikisini, mimarisini, masalını, aşk türkülerini, oyunlarını hatta yıkanma, giyinme, moda tarzlarını ve usullerini bile İslam doğudan aldığını reddedilmez kesinlikle ispatlıyor. Batı kültür sömürgeciliğinin uşakları olan sözlü aydınlar saltanatına artık son verilsin. Türk toplumu bir kendine dönüş rönesansı, bir kendi aleminde diriliş ihtiyacı içindedir. Bugüne kadar kıskanç batının propagandası ile horladığımız öz değerlerimiz, dini inanışlarımız ve kültürümüz yeniden ele alınmadıkça özlenen huzur ve emniyet asla ele geçmeyecektir.

Sonuç

Rönesans, Avrupa tarihinde bir dönüm noktası olarak parıldarken, etkileri Avrupa'nın çok ötesine yayılmıştır. Batı'nın Orta Çağ karanlığından çıkıp klasik mirasa sarılması, onu bilimde, sanatta ve teknolojide yeni zirvelere taşıdı. Bu yükselişte İslam medeniyetinin katkıları rededilemez büyüklükteydi. Avrupa, İslam dünyasından aldığı fikirlerle adeta kendini yeniden inşa etti. Ne var ki, gücün ve ilerlemenin verdiği özgüven zamanla tarihi nankörlüğe dönüştü. Batı, bir dönem ilham aldığı İslam'ı sonraki dönemlerde geri bırakılmış, hatta engel görülmesi gereken bir unsur olarak tasvir etmeye başladı.

Bu süreç, küresel güç dengelerini altüst etti. Asya ve Afrika toplumları yüzyıllarca sürecek bir Avrupa tahakkümüne maruz kaldı. Rönesans'ın "aydınlanma" söylemi, sömürgeciliğin gölgesinde karardı. Pek çok halk için Rönesans'ın dolaylı sonucu yoksulluk ve baskı oldu. Sezai Karakoç gibi düşünürlerin işaret ettiği üzere, son birkaç yüzyıllık "Avrupa Çağı" nda diğer medeniyetler adeta uykuya dalarken, Batı dünyası kendi dışındakilere gerçek bir empati ve anlayış geliştirmekte başarısız oldu.

Günümüze gelindiğinde, Avrupa-İslam ilişkilerinde tarihin izleri hâlâ sürmektedir. Rönesans'ın mirası olan özgür düşünce, bilimsel yaklaşım gibi değerler aslında evrenseldir ve İslam medeniyetiyle çelişmez. Nitekim İslam'ın parlak dönemleri bu değerlere yabancı değildi. Ancak zihniyet dünyasındaki eski önyargılar, diyaloğun önünde engel oluşturuyor. Roger Garaudy ve Aliya İzzetbegoviç gibi isimlerin çağrısı, Doğu ile Batı arasında yeni bir köprü kurulması yönündedir. Bu köprü, gerçekleri tanıma ve hakkaniyetle takdir etme temelleri üzerinde olmalıdır.

Batı, İslam'ın medeniyete katkılarını ve insani değerlerini teslim ederken, İslam dünyası da Batı'nın bilim ve ilerleme tecrübelerinden faydalanabilmelidir.

Rönesans ve İslam'ın kesişim hikâyesi bize şunu gösteriyor: Medeniyetler, birbirinden öğrenerek yükselir. Ne zaman ki biri diğerini yok sayar veya ezmeye kalkar, işte o zaman insanlık bütünü zarar görür. Geçmişin hatalarını anlamak, bugünün dünyasında daha adil ve anlayışlı bir birlikte yaşama kültürü geliştirmek için şarttır. Rönesans'ı sadece Avrupa'nın hikâyesi olmaktan çıkarıp insanlığın ortak mirası olarak görmek, bu yolda atılmış önemli bir adım olacaktır.

Manevi terakkiler göz önüne alındığında Batı aslında İslam Medeniyetininin seviyesinin üzerine hiç bir zaman çıkamamıştır. Batı mesela bir Gazzâlî çıkartamamıştır. İslam medeniyetinin insanları kıskanç ve bağnaz davranmamışlar, kendilerinden öncekilerin ilmini almışlar ve kalplerinde ne varsa insanlığa aktarmaya çalışmışlardır. Bu yaşam ve düşünme şekli tamamen İslam'ı yaşamak arzusundan ortaya çıkmıştır. İslam'ı yaşamak için Kur'an ayetleri ve Peygamberimizin (sav) hadisleri önderlik etmiştir. Bu konuda Kur'an ve hadislerde karşımıza çıkan güzel sözlerin bazılarını aşağıda ifade ediyoruz:

"*Siz, insanlığın (iyiliği) için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırsınız*."(Âl-i İmrân, 3/110)

"*Allah'tan, kulları içinde ancak ilim sahibi olanlar (lâyıkıyla) korkar*." (Fâtır, 35/28)

"*Benim ümmetimin misâli, yağmurun misâli gibidir. Evveli mi daha hayırlıdır, sonu mu daha hayırlıdır bilinmez! (Evveli de hayırlıdır, sonu da hayırlıdır.)"* (Tirmizî, Edeb, 81/2869; Ahmed, III, 130)

İnsanlar arasındaki fark sadece ihlas ve takva farkıdır. Cenâb-ı Hakk, insana; dış görünüşüne, fânî apoletlerine, kasasında depoladığı paraya veya zihninde depoladığı bilgiye göre değer vermez. Kalbî durumuna ve takvâsına göre kıymet verir… (Osman Nuri Topbaş, Suya Yansıyan Tefekkürler, 2016)

Buna göre Müslümanların amacı, gerçek İslam'ın emir ve yasaklarını harfiyyen uygulamak olmalıdır. Ancak bu şekilde takva ve ihlas sahibi sevilen bir kul olunabilir.

Kaynaklar

Açıkgenç, A., *Bilimsel Gelişimin Süreci ve Safhaları*, İslam Bilim Tarihi ve Felsefesi, 2019

Bayraktar, M., *Çağdaş Bir İbn Rüşdçülük, Alman İdealizmi*, AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.41, 2000

Bursevî, İ. H., *Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, Damla Yayınevi, 2010

Cihan, A. K., *İbni Sina ve Gazali'de Bilgi Problemi*, İnsan Yayınları, 1998

Çubukçu, İ. A., *Gazzâlî ve Şüphecilik*, Yapı Kredi Yayınları, 1996

Dante, *İlahi Komedi*, Altınpost Yayınları, 2016

Garaudy, R., *Geleceğimizde İslam Var*, Timaş Yayınları, 2020

Güneş, M., *Gazzâlî'nin Batı Dünyasına Etkisi*, Ç 18 Mart Ü, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.1, s.1, 2012

Hammond, R., *Farabi Felsefesi ve Ortaçağ Düşüncesine Etkileri*, Alfa Yayınları, 2001

Haskim, C. H., *Arabic Science in Western Europe*, Isis v.7, No.3, 1925

Hitti, P. K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Bilgi Yayınevi, 2023

Hunke, S., *Avrupa Üzerine Doğan İslam Güneşi*, Bedir Yayınevi, 1975

İbn Rüşd, *Faslu'l-makâl, Felsefe - Din İlişkisi*, Elis Yayınları, 2019

İmam Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûm-id-Dîn*, Bedir Yayınevi, 1975

İmam Tirmizi, *Sünen Tirmizi*, Ocak Yayıcılık, 2022

İsa, A., *Müslümanların Rönesansa Katkısı*, Mahya Yayınları, 2022

Kabaklı, A., *Bir Hakkın Teslimi*, Makale, (Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi) 1972

Karakoç, S., *İslam'ın Dirilişi*, Diriliş Yayınları, 2016

Karlığa, B., *Batı'yı Aydınlatan İslam Düşünürü İbn Rüşd*, Mahya Yayıncılık, 2025

Korkmaz, T., *20.yy İslam Bilim Tarihi Çalışmaları Georg Sarton ve Fuat Sezgin Örneği*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009

Le Goff, J., *Medievel Civilization*, New York: Barnee &Nolde, 2000

Lewis, I. M., *Islam in Tropical Africa*, Routledge, 2018

Meriç, C., *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, 2009

Montgomery, W. W., *İslam'ın Avrupa'ya Tesiri*, Boğaziçi Yayınevi, 1980

Myers, E. A., *Arabic Thought and the Western World*, New York: Frederick Ungar, 1964

Özdenören, R., *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*, İz Yayıncılık, 2023

Saliba, G., *İslam Bilimi ve Avrupa Rönesansının Oluşumu*, 2025

Sezgin, F., *İslam Kültür Dünyasının İlimler Tarihindeki Yeri*, İslamiyet Dergisi, 7/23, 2004

Sezgin, F., *İslam Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar*, Timaş Yayınları, 2012

Taşkesen, N., *İslam Medeniyeti ve Rönesans*, www.yenisöz.com.tr, Makale, 2019

Thompson, J. W., *The Introduction of Arabic Science into Lorraine in the Tenth Century*, Isis v.12, 1929

Topbaş O. N., *Suya Yansıyan Tefekkür,* Yüzakı Dergisi, s.140, 2016

Yıldız, İ., *Fuat Sezgine Göre İslam Düşüncesinin Batı Medeniyeti Üzerine Etkileri*, ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.11, s.1, 2020

Mehmet Halil Oryan

Yorum ve Eleştirileriniz için: oryanmh@gmail.com

Ana Sayfa Makaleler